

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Ústav světových dějin

Bakalářská práce

Lenka Hrdinová

FRANTIŠEK FERDINAND D'ESTE A KONOPIŠTĚ

FRANCIS FERDINAND D'ESTE AND KONOPIŠTĚ

Praha 2013

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jan Županič, Ph.D.

Poděkování

Za vedení písemné práce, mnoho cenných rad a velkou dávku trpělivosti bych chtěla poděkovat panu Doc. PhDr. Janu Županičovi, Ph.D. Rovněž mé velké díky patří i paní PhDr. Naděždě Kubů, CSc. a panu Tomáši Snopkovi z Národního památkového ústavu, kteří mi byli nápomocni při hledání dokladů k přestavbě Konopiště.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 24. května 2013

Lenka Hrdinová

Abstrakt

Bakalářská práce „František Ferdinand d'Este a Konopiště“ pojednává o přeměně středočeského zámku Konopiště na moderní sídlo budoucího císaře rakousko-uherské říše.

Práce ve zkratce popisuje život arcivévody z habsbursko-lotrinské dynastie a historii jeho sídla před zakoupením se všemi důležitými proměnami hradu v průběhu let. Největší pozornost je věnována představám za Františka Ferdinanda, ať již těm realizovaným, tak i těm plánovaným, které však v důsledku sarajevského atentátu a vypuknutí první světové války nikdy realizovány nebyly. V závěru jsou stručně připomenuty osudy dětí Františka Ferdinanda i samotného zámku ve 20. století.

Abstract

The Bachelor thesis 'Francis Ferdinand d'Este and Konopiště' deals with the transformation of Konopiste Castle in Central Bohemia into a modern residence of the future emperor of Austria-Hungary.

The thesis briefly describes the life of the Archduke from the Habsburg-Lorraine's dynasty and also the history of his mansion including all the important changes during the years before it was bought. The greatest attention is given to the reconstruction works during Francis Ferdinand's years – not only to the reconstruction works that were already implemented, but also to those that had been planned, but which could never have been realised because of the assassination in Sarajevo and the outbreak of World War I. The faith of Francis Ferdinand's children and the destiny of the castle in the 20th century are briefly mentioned in the conclusion.

Klíčová slova

Arcivévoda, František Ferdinand d'Este, habsbursko-lotrinský rod, Konopiště

Key-words

Archduke, Francis Ferdinand d'Este, Habsburg-Lorraine's House, Konopiště

Obsah

Úvod.....	7
1. Život Františka Ferdinanda d'Este.....	14
1.1 Rodina a dětství.....	14
1.2 Nemoc	16
1.3 Manželství s Žofií Chotkovou.....	18
2. Historie zámku Konopiště	21
3. Přestavba Konopiště	27
3.1 Přestavba zámku.....	27
3.2 Modernizace provedené na zámku.....	30
3.3 Budování zámeckých zahrad a nejbližšího okolí	31
4. Společnost na Konopišti	35
4.1 Zaměstnanci	35
4.2 Návštěvy.....	37
Závěr	41
Seznam pramenů a literatury	44
Seznam obrazových příloh.....	48
Obrazové přílohy	48

Úvod

Cílem mé bakalářské práce je zmapovat poslední, co do rozsahu nejvýznamnější přestavbu zámku Konopiště, jejímž zadavatelem byl arcivévoda František Ferdinand d'Este. Sídlo zakoupil z finančních prostředků zděděných po modenském příbuzném Františku V., v době, kdy nic nenasvědčovalo tomu, že by se měl stát příštím rakousko-uherským císařem, jelikož korunní princ Rudolf ještě žil. K významným stavebním úpravám došlo teprve až po šesti letech v době, kdy František Ferdinand sváděl těžký boj s tuberkulózním onemocněním plic. Uvážíme-li, že arcivévoda vyžadoval mít nad vším osobní kontrolu a zároveň musel absolvovat dlouhodobé léčebné pobyty v teplejším podnebném pásu, je s podivem, že první realizace přestavby v reprezentativní sídlo, kam by mohl uložit rozsáhlé umělecké sbírky z modenského dědictví, trvala plně čtyři roky a byla dokončena ještě předtím, než byl arcivévoda uznán lékaři vyléčeným a následně císařem za svého oficiálního nástupce.

Další úpravy se na zámku odehrávaly již v době, kdy byl František Ferdinand ženatý. Stavba se měla adaptovat nejen na moderní aristokratické rodinné sídlo, ale především se muselo stát reprezentativní letní rezidencí budoucího císaře podunajské monarchie. To, co znamenal Bad Ischl pro císaře Františka Josefa I., znamenalo pro Františka Ferdinanda Konopiště. Z dochovaných pamětí víme, že právě na léto 1914 se plánovaly další větší úpravy, při kterých měl přístavbou k zámku vzniknout přepychový gobelínový sál, kde by jako císař František II. přijímal návštěvy, a hlavně měly být vystavěny expozitury pro státní úřady, jenž by zde pracovaly v době panovníkova pobytu. Smrt Františka Ferdinanda a jeho ženy v Sarajevu v červnu 1914 neznamenal jen konec mírového období v Evropě, ale i ukončení veškerých prací na Konopišti. Sídlo se i přes různé peripetie dochovalo do dnešních dní víceméně v podobě, v jaké ji rakousko-uherský následník trůnu opustil před cestou na bosenské manévry.

Práci jsem koncipovala do čtyř kapitol. V první se plánuji věnovat osobnosti Františka Ferdinanda. Ve druhé kapitole se pokusím zmapovat historii zámku Konopiště, kdo byli jeho dřívější majitelé a jaké změny na sídle provedli. Proč si rakouský arcivévoda vybral zrovna toto lobkowiczské panství, navíc lokalizované v Čechách, kde si žádný příslušník habsburské dynastie dobrovolně nikdy předtím statky nezakoupil?¹ A proč je později učinil

---

¹ Jediné habsburské panství nacházející se na území Čech byl zákupský velkostatek, původní falcko-bavorská panství, který udělil císař František I. svému vnukovi Františku Bonapartovi, synovi Napoleona I. a rakouské

svým rodinným sídlem? Ve třetí kapitole se pokusím nalézt odpověď na otázku, jak vlastně celá přestavba probíhala, zda byla dokončena či zda zůstaly některé projekty nerealizovány. A ve čtvrté kapitole zaměřím svou pozornost rovněž na společnost, kterou se na svém sídle František Ferdinand, známý až chorobnou nedůvěřivostí, nejčastěji a nejraději obklopoval. Vzhledem k předpokládanému rozsahu práce a kladením důrazu na přestavbu zámku se této tematice budu věnovat okrajově.

Vzhledem k absenci archivních dokumentů o přestavbě (k tomu viz níže) je pravděpodobně nejstěžejnější textová část stavebně historického průzkumu na zámku Konopiště, provedeného v roce 1975 odborníky ze Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze, jmenovitě doktorem Líbalem, inženýrem architektem Kašíčkou a doktorkou Novosadovou. Obsahuje nejen architektonické rozборы zámku, ale i historii zámku a jeho přestaveb a hodnotný seznam tehdy dostupných pramenů.² Byl mi poskytnut v Národním památkovém ústavu, v jehož dokumentační sbírce středočeského pracoviště se rovněž nachází i obrazová část.

První větší přestavbou Konopiště byl pověřen architekt Josef Mocker, jehož osobní pozůstalost se nachází v Archivu Pražského hradu.³ Kromě studií zámeckých průčelí, restaurované jihovýchodní věže, lodžie a jejího kazetového stropu, hlavního portálu, vrat, schodišť a schodišťových zábradlí, obsahuje i návrh konopišťského muzea (o jehož případném umístění nemáme bohužel žádné zprávy) a Mockerovu písemnou zprávu vztahující se k provedeným pracím, která skvěle poslouží k rekonstrukci této etapy přestavby zámku. Vzhledem k tomu, že Josef Mocker zemřel v roce 1899, neúčastnil se dalších prací vedoucích k adaptaci sídla na letní rezidenci, a proto se v jeho pozůstalosti další plány nenacházejí.

Využila jsem archivní fondy uložené ve Státním oblastním archivu v Praze. Ve fondu Sekretariát Františka Ferdinanda d'Este⁴ nalezneme především lovecké seznamy, zlomek korespondence a různé účty. Zde se žádné plány k přestavbě Konopiště nenalézají. Obdobně je na tom i archivní fond „Správa zámku Konopiště“,⁵ který obsahuje

---

arcivévodkyně Marie Louisy, po restauraci Bourbonů na francouzský trůn v roce 1818. Orlík, jak se vévodovi Zákupskému familiárně říkalo, však zemřel ve věku 21 let na plicní onemocnění a jeho statky připadly tehdejšímu korunnímu princí Ferdinandovi I., po jeho smrti roku 1875 císaři Františku Josefovi I. Jednalo se o poměrně bohaté panství, které však žádný vlastník nezakoupil sám od sebe.

² Zcela logicky zde chybí díla sepsaná až po roce provedení průzkumu, ale rovněž se zde nachází i půdorys zámku z dob držby Lobkowiczů, který není v dnešní době dohledatelný.

³ Archiv Pražského hradu (dále jen APH), Mockerova osobní pozůstalost, sign. T 37, inv. č. 967-1002

⁴ Státní oblastní archiv v Praze (dále jen SOA), Sekretariát Františka Ferdinanda d'Este, 7 kt

⁵ SOA, Správa zámku Konopiště, 20 kt

hospodářskou agendu. Mezi stovkami různých účtů objevíme i žádosti o místa,⁶ u nichž by bylo poměrně zajímavé sledovat, proč veškeré dochované žádosti v českém jazyce byly přeškrtnuty, tedy pravděpodobně odmítnuty, a jako to s ostatními uchazeči pokračovalo, což ale vzhledem k rozsahu a zaměření se na přestavbu Konopiště nebylo cílem mé práce. Archivní fond „Ústřední ředitelství hohensberských statků v Benešově“,⁷ přinesl víc než předchozí dva, přesto pro dokumentaci přestavby na letní císařské sídlo nemnoho. Zahrnuté stavební projekty se týkají dílčích objektů (skleníku, ústředního topení, stáji pro koně aj.)⁸ a jedná se o nákresy, popřípadě stavební rozpočty, bohužel bez detailnějšího popisu jako v Mockerově pozůstalosti. Týž fond zahrnuje však i opis kupní smlouvy podepsané Františkem Ferdinandem d'Este a Františkem Evženem Lobkowiczem.⁹

Na Územním odborném pracovišti středních Čech v Praze¹⁰ se nacházejí jisté plány zámeckého půdorysu. Měly by pocházet snad z roku 1903, respektive ze zaměření v roce 1911. Nevýhodou je, že u starších není jistý rok pořízení. Vzhledem k tomu, že nedokládají ani existenci výtahu, instalovaném na zámku v roce 1896, mohly by být ještě staršího data. Mladší plány chronologicky přiřadit sice můžeme, ale pro změnu neobsahují žádnou legendu, podle které bychom mohli identifikovat, k jak velké změně v porovnání se starším dokumentem došlo. Bohužel ani jeden plán neobsahuje půdorys třetího patra, kam František Ferdinand umístil svá soukromá apartmá, a která by vypovídala o tom, jak se sídlo přizpůsobovalo rozrůstající se rodině.

Tento tristní stav pramenné základny se dá vysvětlit tím, že po smrti Františka Ferdinanda byla pravděpodobně většina jeho dokumentů převezena do Vídně, popřípadě na Arstetten. Podle zprostředkovaných informací se ve vídeňském Haus-, Hof- und Staatsarchiv žádné dokumenty k plánované přestavbě Konopiště nenacházejí. A ověřit, zda nejsou součástí arstettenského archivu, je složité, protože jde o soukromý archiv rodiny Hohenbergů, kteří nemají k Čechům kladný vztah a na emailové dotazy neodpovídají.

Literatury k životu rakouského arcivévody Františka Ferdinanda d'Este je velké množství a neustále přibývá.¹¹ Ohledně dat, základních informací o životě a odkazů na další prameny a literaturu je nepřekonatelná životopisná encyklopedie členů habsbursko-lotrinské

---

⁶ tamtéž, karton 20, sign. 35-40

⁷ SOA, Ústřední ředitelství hohensberských statků v Benešově, kart. 11, 13, 34, 35, 37, 157

⁸ tamtéž, Konopiště-stavební projekty, kart. 13, inv. č. 53, sign. XLII/2-27

⁹ tamtéž, kart. 11, inv. č. 54, sign. XLIII/2

¹⁰ Národní památkový ústav (dále jen NPÚ), Územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, Konopiště, inv. č. 368

¹¹ Naposledy vyšlo: WEISSENSTEINER, Friedrich: František Ferdinand. Krůček od trůnu. Praha 2013

dynastie,¹² kterou pro vydání připravila rakouská historička Brigitte Hamannová, dlouhodobě se Habsburkům věnující. Osobnost následníka trůnu podunajské monarchie zaujala Wladimira Aichelburga¹³ a Friedricha Weissensteinera,¹⁴ kteří ji věnovali nejednu ze svých prací. Především Weissensteinerův „František Ferdinand“ byl pro část o životě původně obyčejného rakouského arcivévody, který se vlivem dějinných událostí ocitnul krůček od trůnu, i díky překladu do češtiny, stěžejní. K životu a především vztahu a manželství Františka Ferdinanda s hraběnkou Žofií Chotkovou jsem použila knihy rakouských historiček Beate Hammondové,¹⁵ Eriky Bestenreinerové¹⁶ a Sigrid-Marie Grössingové.¹⁷

Za stěžejní české historiky ohledně celého života Františka Ferdinanda můžeme označit Jana Galandauera¹⁸ a Jiřího Pernese.¹⁹ Především první jmenovaný rakouskému následníkovi, jeho rodině i sídle věnoval poměrně dost děl, jejíž slabinou ovšem je nedostatečný poznámkový aparát a tudíž nedohledatelnost některých jeho tvrzení. Politickou linii budoucího císaře představil Jaroslav Werstadt.²⁰ Rodině Františka Ferdinanda, rodu Hohenbergů, se věnovali Mojmír Chromý²¹ a Jan Županič²² ve svých časopiseckých statích. Problematika vztahu mezi arcivévodou a hraběnkou zaujala Lucii Tyrnerovou,²³ která na ní založila svou diplomovou práci. Pro rekonstrukci arcivévodovy společnosti jsou zase velmi přínosné stati Radky Chramostové²⁴ a Luboše Velka.²⁵

---

¹² HAMANNOVÁ, Brigitte: Habsburkové. Životopisná encyklopedie. Praha 2010

¹³ AICHELBURG, Wladimir: Erzherzog Franz Ferdinand und Artstetten. Wien 1986

¹⁴ WEISSENSTEINER, Friedrich: František Ferdinand. Krůček od trůnu. Praha 2013

¹⁵ HAMMONDOVÁ, Beate: Největší milostný příběh na dvoře habsburském. František Ferdinand a Žofie Chotková. Praha 2004

¹⁶ BESTENREINEROVÁ, Erika: Zakázaná láska u císařského dvora. Praha 2012

¹⁷ GRÖSSINGOVÁ, Sigrid-Maria: Lásky trůnu habsburského. Praha 2004. Kap. I ve smrti spolu. František Ferdinand a Žofie Chotková, s. 226-246

¹⁸ GALANDAUER, Jan: Konopiště slovem i obrazem. Praha 1988; GALANDAUER, Jan: František Ferdinand d'Este. Praha, Svoboda-Libertas 1993; GALANDAUER, Jan: František Ferdinand d'Este. Havlíčkův Brod 1994; GALANDAUER, Jan: První sirotci velké války. In: Středočeský sborník historický 22-23, 1996/7, s. 111-120; GALANDAUER, Jan: František Ferdinand d'Este. Následník trůnu. Praha/Litomyšl 2000; GALANDAUER, Jan: Habsburk, nebo Hohenberg? Soudní dohra milostné aféry po 111 letech. In: Dějiny a současnost 2007, č. 7, s. 14-17

¹⁹ PERNES, Jiří: Život plný nepřátel. Život a smrt Františka Ferdinanda d'Este. Praha 1994 (přepřelované znovu vydáno pod názvem PERNES, Jiří: O trůn a lásku. Dramatický život a smrt Františka Ferdinanda d'Este. Praha 2007)

²⁰ WERSTADT, Jaroslav: Zápas Františka Ferdinanda o záchranu habsburské monarchie. (Přednášky přednesené 19.1.1957 a 20.2.1958 v Národním muzeu v Praze). Praha 1991

²¹ CHROMÝ, Mojmír: František Ferdinand d'Este a Hohenbergové. In: Heraldická ročenka 1989, s. 5-28

²² ŽUPANIČ, Jan: Hohenbergové. In: Heraldická ročenka 2007, s. 135-143

²³ TYRNEROVÁ, Lucie: Chotkové a Žofie Chotková. Diplomová práce FF UK v Praze, 2011

²⁴ CHRAMOSTOVÁ, Radka: Společenské a politické kontakty arcivévody Františka Ferdinanda d'Este se šlechtou v českých zemích. In: Studie k sociálním dějinám 3(10), 1999, s. 145-156 a CHRAMOSTOVÁ, Radka: Příspěvek ke studiu životního stylu vysoké aristokracie. In: Slezský sborník 98, 2000, č. 3, s. 161-170

Domnívám se, že téma proměny již tak unikátního středočeského zámku na budoucí letní císařské sídlo je poměrně atraktivní, o čemž svědčí bohatá historiografie Konopiště. První z novodobých prací napsala již v šedesátých letech Ema Charvátová,²⁶ následovaly práce Ludiše Letošníkové,²⁷ Zdeňka Kárníka²⁸ a Jiřího Tywoniaka.²⁹ V devadesátých letech jejich poznatky shrnul ve své knize Miroslav Brožovský,³⁰ v roce 2001 vyšla práce Jiřího Kuthana „Aristokratická sídla období romantismu a historismu“,³¹ v níž věnoval jednu kapitolu i Konopišti jakožto sídlu přestavěnému v duchu novogotického historismu. Starším dějinám Konopiště se věnovali i Dobroslava Menclová³² a Tomáš Durdík,³³ který na Konopiště zaměřil pozornost i ve svém díle „Hrady kastelového typu 13. století ve střední Evropě“.³⁴

Ohledně reinstalace expozic jsou velmi přínosné články Dagmar Martincové a Jana Frídla publikované v periodiku Památky středních Čech.³⁵ Zde je nejen popsán proces opětovného uvedení, ale i minulost zámeckého inventáře, vše navíc doplněno o odkaz na další literaturu.

Zajímavým pramenem, a to nejen pro problematiku, které bych se v práci ráda věnovala, jsou samozřejmě vzpomínky arcivévodových současníků, ať se jedná o aristokratické jedince,³⁶ nebo o benešovského občana Františka Veselého.³⁷ Domnívám se, že právě od doktora Veselého pochází prvotní doklad o plánované přístavbě gobelínového sálu a expozitur ministerstev, protože jeho dílo „Konopiště. Vzpomínky. Příspěvky k charakteristice“³⁸ nacházíme v seznamu použité literatury u Emy Charvátové, jejíž dílo pak uvádějí další autoři prací o Konopišti i se závěrem, že na sídle následníka trůnu mělo

---

²⁵ VELEK, Luboš: Ve službách „vysokého pána“. I. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 38, 1998, s. 221-244 a VELEK, Luboš: Ve službách „vysokého pána“. II. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 39, 1999, s. 211-235

²⁶ CHARVÁTOVÁ, Ema: Konopiště. Státní zámek a památky v okolí. Praha 1962

²⁷ LETOŠNÍKOVÁ, Ludiše: Konopiště. Praha 1963

²⁸ KÁRNÍK, Zdeněk: Konopiště. Praha 1976, 1977 a 1980

²⁹ TYWONIAK, Jiří: Konopiště. Zámek a okolí. Praha 1984

³⁰ BROŽOVSKÝ, Miroslav: Zámek Konopiště. Praha 1995

³¹ KUTHAN, Jiří: Aristokratická sídla období romantismu a historismu. Praha 2001

³² MENCLOVÁ, Dobroslava: České hrady. Praha 1972

³³ DURDÍK, Tomáš: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha 2000

³⁴ DURDÍK, Tomáš: Hrady kastelového typu 13. století ve střední Evropě. Praha 1998

³⁵ MARTINCOVÁ, Dagmar - FRÍDL, Jan: Konopiště – sídlo následníka trůnu. (Reinstalace a expoziční záměry). In: Památky středních Čech 13, 1999, č. 1, s. 23-40 a MARTINCOVÁ, Dagmar: Svatojiřská sbírka Františka Ferdinanda d'Este na zámku Konopiště. In: Památky středních Čech 18, 2004, č. 2, s. 1-21

³⁶ LOBKOWICZ, Erwein: Vzpomínky na monarchii. Praha 1997; CLARY-ALDRINGEN, Alfons: Vůně vzpomínek. Kníže Clary-Aldringen vypráví o „starých zlatých časech“. Praha 2002 a SOSNOSKY, Theodor von: Franz Ferdinand. Der Erzherzog-Thronfolger. München/Berlin 1929

³⁷ VESELÝ, František: Konopiště. Vzpomínky. Příspěvky k charakteristice. Praha 1921 a VESELÝ, František: Konopiště a Hohenbergové. Praha 1924

³⁸ VESELÝ, František: Konopiště. Vzpomínky. Příspěvky k charakteristice. Praha 1921

dojít v létě 1914 k přestavbám. Další odkazy na nějaký jiný pramen nebo snad na dokumenty autora stavebních prací Johanna Ludwiga Simona neexistují. Vzpomínky hraběte Clary-Aldringena, příbuzného arcivévodovy choti Žofie a častého návštěvníka na středočeském zámku, vydané v českém jazyce už jen Veselého slova potvrzují. Kniha profesora historie Josefa Pekaře „Omyly a nebezpečí pozemkové reformy“³⁹ lze dobře uplatnit v komparaci s druhou knihou Františka Veselého „Konopiště a Hohenbergové“,⁴⁰ která dokonce cíleně vznikla jako reakce na Pekaře, v problematice prvorepublikové konfiskace Konopiště následnickovým potomkům. Kniha Viléma Němce „Vysoký pán Konopišťský“⁴¹ nepatří sice mezi historicky věrohodné, jak už upozornil Luboš Velek,⁴² nicméně se dá užít jako ukázka protihabsbursky zaměřené atmosféry první republiky. V mnohém se podobá názorům arcivévody Leopolda Ferdinanda Toskánského,⁴³ později žijícím pod občanským jménem Leopold Wölfling, který vydal své paměti v době po vystoupení z habsburského rodu, kdy si v mnoha ohledech nebere vůči bývalé rodině žádné servítky.

V knihovně Národního památkového ústavu se mimo výše zmíněných publikací ke Konopišti nacházejí rovněž sylaby pro průvodce na zámku⁴⁴ a dvě seminární práce,⁴⁵ které vznikly jako výstupní práce pomaturitního studia a odkazují na výše uvedené knihy, jejichž teze jen opakují. V poznámkovém aparátu v článcích Radko Kynčla⁴⁶ a Ladislava Mergla⁴⁷ dokumentujících modernizaci zámku jsem našla odkaz na práci Jany Berkové „Proměny zámku Konopiště za Františka Ferdinanda d'Este“. Magistru Berkovou, která dnes pracuje v Národním památkovém ústavu, jsem kvůli tomu kontaktovala, aristokratickým sídlům se již profesně nevěnuje a strojopis své seminární práce z počátku 90. let bohužel nevlastní. V knihovně památkového ústavu ani archivu ČVUT se nedochovala.

Pro upřesnění zde uvádím, že při studiu jsem našla nejednotu ve psaní jmen dětí Františka Ferdinanda, někde byly uváděny s německými jmény, jinde s českými.

---

³⁹ PEKAŘ, Josef: Omyly a nebezpečí pozemkové reformy. Praha 1923

⁴⁰ VESELÝ, František: Konopiště a Hohenbergové. Praha 1924

⁴¹ NĚMEC, Vilém: Vysoký pán Konopišťský. Nelichotivý portrét následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este. Praha 2007

⁴² VELEK, Luboš: Ve službách „vysokého pána“. I. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 38, 1998, s. 225

⁴³ WÖFLING, Leopold: Z arcivévody hokynářem, Praha 1996

⁴⁴ BROŽOVSKÝ, Miroslav: Konopiště. Text pro průvodce. Praha 1981

⁴⁵ KOUKLOVÁ, Hana: Zámek Konopiště – historie a jeho proměny v posledních letech. Neveklov 2003 a HARONÍKOVÁ, Marcela: Habsburk a Konopiště. Závěrečná práce pomaturitního studia. Benešov 2001

⁴⁶ KYNČL, Radko: Výtah s vodním pohonem na zámku Konopiště. In: Zprávy památkové péče 55, 1995, č. 2, s. 68-70

⁴⁷ MERGL, Ladislav: Zámecká elektrárna na Konopišti. In: Zprávy památkové péče 55, 1995, č. 2, s. 62-67

Vzhledem k povaze dochovaných archivních materiálů je v textu užito německé formy či (v případě predikátů a příjmení) forem, které užívali samotní členové jednotlivých rodin. U členů habsbursko-lotrinské rodiny užívám pro zjednodušení kratší název habsburský a Habsburkové, i když jsem si vědoma, že se nejedná o zcela přesný pojem.

1. Život Františka Ferdinanda d'Este

František Ferdinand se narodil 18. prosince 1863 ve Štýrském Hradci jako prvorozený syn Karla Ludvíka, mladšího bratra panujícího rakouského císaře, a jeho druhé ženy Marie Annunciáty z větve neapolských Bourbonů. V žilách mu tedy kolovala krev dvou nejvýznamnějších evropských dynastií – „zde se hledá důvod toho, proč se jeví jako ‘nehabsburský.’“⁴⁸

1.1 Rodina a dětství

Rakouský arcivévoda Karel Ludvík byl třetím synem arcivévody Františka Karla, bratra císaře Ferdinanda I., a jeho ženy Žofie. V roce 1856 se oženil se saskou princeznou Markétou, ale mladá žena zemřela během druhého roku manželství. Následně mu matka vybrala novou nevěstu, neapolskou princeznou Marii Annunciátu.⁴⁹ Ta mu porodila nejenom Františka Ferdinanda, ale i několik dalších dětí: v roce 1865 se narodil syn Otto František Josef, v roce 1868 syn Ferdinand Karel a 1870 dcera Markéta Žofie. Arcivévodkyně trpěla však epilepsií a tuberkulózním onemocněním plic,⁵⁰ kterému v roce 1871 podlehl. V roce 1873 se arcivévoda Karel Ludvík oženil potřetí, tentokrát s princeznou z rodu Braganza, Marií Terezií. Ta, ač se narodila pouze o osm let dříve než nejstarší nevlastní syn, byla všem dětem svého muže, ke kterým přibyly ještě společné dcery Marie Annunciata a Alžběta, dobrou matkou. Byla to právě ona, kdo Františka Ferdinanda podporoval v jeho boji s císařem, aby si mohl vzít hraběnku Chotkovou za manželku, pouze ona navštěvovala nevlastního syna Ottu, když umíral osamocen na pokročilé stádium syfilidy, a jako jediná z rodiny udržovala styky s nejmladším synem Karla Ludvíka Ferdinandem Karlem, který byl po zjištění, že v roce 1909 tajně uzavřel sňatek s dívkou měšťanského původu Bertou Czuberovou, v roce 1911 vyloučen z arcivévodského domu a musel odejít z monarchie.⁵¹

---

⁴⁸ Citl. dle GALANDAUER, J.: František Ferdinand d'Este. Následník trůnu, s. 16

⁴⁹ Jejím otcem byl král Obojí Sicílie Ferdinand II. a matkou Marie Terezie z rodu Habsburků.

⁵⁰ Srov. HAMMONDOVÁ, Beate: Největší milostný příběh. Praha 2004

⁵¹ Není bez zajímavosti, že v otázce zamýšleného sňatku Františka Ferdinanda s Žofií Chotkovou stál na straně císaře a protestoval proti bratrovu úmyslu. Vzhledem k povaze Františka Ferdinanda, který nedokázal odpouštět, nemohl očekávat, že by se ho později z pozice následníka trůnu zastal. František Ferdinand poukazoval na rozdíl v postavení obou jejich manželek – zatímco Žofie Chotková pocházela ze starobylé šlechty a v době sňatku nosila titul hraběnky, Berta Czuberová byla pouze měšťanského původu, dcerou profesora na vídeňské technice.

František Ferdinand pravděpodobně nebyl horlivým žákem, „často býval kárán za nepozornost, učil se jen s odporem.“⁵² Jeho učitelem náboženství byl Godfried Marschall, jenž na něj měl po léta silný vliv, dokud se mu nepokusil rozmluvit plánovaný sňatek s hraběnkou Chotkovou. Onno Klopp vyučoval mladého arcivévodu dějepis změřený na líčení o životech a skutcích habsburských předků, což formovalo dynastické cítění Františka Ferdinanda. Patrně zde můžeme nalézt základy politiky, kterou se snažil prosazovat a jakým směrem chtěl monarchii vést po nastoupení na trůn.

V roce 1875 zemřel poslední modenský vévoda, arcivévoda František V. d'Este. Modena, kde od roku 1814⁵³ panovala habsburská terciogenitura, byly roku 1859 připojeny ke sjednocujícímu se Italskému království. František V. se ani na sklonku života nesmířil se ztrátou vévodství a doufal, že jeho dědic podnikne veškeré kroky ke znovuzískání moci v Modeně. Jelikož jeho manželství s bavorskou princeznou zůstalo bezdětné, domníval se, že čím výše postavený arcivévoda, ale nikoliv претендент trůnu, tím vyšší šance k dosažení úspěchu. Prvorozený syn mladšího bratra císaře se mu zdál ideální. František Ferdinand se stal díky dědictví svého příbuzného ve dvanácti letech velmi bohatým. Podle přání uvedeného v testamentu přijal přídomek d'Este a nadále tak vystupoval jako Franz Ferdinand von Österreich-Este. Modenské dědictví neobsahovalo pouze značný finanční obnos, rozsáhlé estenské umělecké sbírky a pozemky v Itálii, ale i modenský palác ve Vídni, české panství Chlum u Třeboně nebo například lovecký zámek Lölling v Dolních Rakousích.

V době narození Františka Ferdinanda se nedalo předpokládat, že by se jednou stal následníkem trůnu – nacházel se sice na čtvrtém místě v pořadí čekatelů, ale pravděpodobnost, že by na trůnu jednoho dne stanul, byla minimální. Korunnímu princí Rudolfovi, jedinému synovi císaře Františka Josefa I., bylo pět let a ani přes komplikovaný vztah císaře s manželkou Alžbětou nebylo vyloučeno narození dalších potomků.⁵⁴ Dalším v pořadí následnictví trůnu byl arcivévoda Ferdinand Maxmilián, druhorozený syn arcivévody Karla Františka a arcivévodkyně Žofie.⁵⁵ Až třetím v pořadí se na počátku 60.

---

⁵² Cit. dle: HAMMONDOVÁ, B.: Největší milostný příběh, s. 21-22

⁵³ Ferdinand Karel Antonín, syn Františka I. Štěpána a Marie Terezie, se stal dědicem skrze svou manželku Marii Beatrix d'Este po jejím dědečkovi Františkovi d'Este.

⁵⁴ Což se také v roce 1868 stalo. Císařovna v Budíně porodila své poslední dítě, dceru Marii Valérii, jejíž péči a výchovu se následně věnovala pouze ona a zahrnovala ji až „opičí láskou“. Další mužský potomek se však císařskému páru již nenarodil.

⁵⁵ Narodil se v roce 1832 ve Vídni. Po většinu svého života stál ve stínu staršího bratra, který se v osmnácti letech stal rakouským císařem. Nejblíže k trůnu měl arcivévoda Ferdinand Maxmilián v roce 1852, kdy byl na mladého panovníka spáchán pokus o atentát. Arcivévoda spěšně přijel do Vídně. Císař byl pouze lehce pořežán, ovšem bratrův chvatný příjezd si vyložil jako touhu po moci a v následujících letech ho pověřoval

letech 19. století nacházel otec Františka Ferdinanda. Zde je nutné podotknout, že arcivévoda Karel Ludvík se nikdy „nezajímal o politiku a ani nebyl v tomto duchu vychován. Jeho oficiální činnost se omezovala na zahajování výstav a dobročinných podniků. A v neposlední řadě se mu ani nedostávalo potřebných duševních schopností.“⁵⁶ Již jeho matka na něm v dětství poznala, že oproti svým bratrům projevuje velmi malé nadání.⁵⁷ Až události v průběhu následujících 35 let⁵⁸ z Františka Ferdinanda učinily faktického následníka Františka Josefa I. Císař sám to potvrdil v roce 1897.⁵⁹

1.2 Nemoc

Na přelomu let 1891/1892 u Františka Ferdinanda propukla slabší forma plicní tuberkulózy. Na konci 19. století na toto onemocnění ještě neznali lék, a tak doktoři doporučovali pacientům změnu podnebí. Proto vznikl plán cesty kolem světa, kterou během let 1892-1893 arcivévoda na křižníku Kaiserin Elisabeth skutečně podniknul. Ryze mužský doprovod zahrnoval mimo jiné věrného komorníka Františka Janáčka, zaměstnance přírodovědného muzea ve Vídni i bratrance Leopolda Ferdinanda Salvátora⁶⁰ z toskánské větve Habsburků, který byl ale v Austrálii vysazen po neshodě s kapitánem lodi údajně vyvolané kvůli tajně propašované Leopoldově milence na loď.⁶¹ Budoucí

---

pouze podřadnými úkoly. Snad právě pocit nenaplněných ambicí, neméně ambiciózní manželka, belgická princezna Charlotta, a politické neúspěchy v Lombardsko-Benátsku, ho přiměly přijmout nabídku mexické císařské koruny, kterou mu zajistil francouzský císař Napoleon III. To se stalo Maxmiliánovi osudným. Politická situace v Mexiku byla více než neklidná a císař Maxmilián za nestabilitu svého postavení zaplatil životem, když byl v roce 1867 v Queretaru popraven mexickými revolucionáři.

⁵⁶ Cit. dle: BESTENREINEROVÁ, E.: Zakázaná láska u císařského dvora, s. 28

⁵⁷ I když se zdá, že byl nevýznamným „výstavním arcivévodou“, není tomu tak. Právě díky jeho potomkům se nestalo, že by v roce 1916 smrtí Františka Josefa I. vymřela hlavní linie habsbursko-lotrinského rodu. Bratři Ferdinand Maxmilián a Ludvík Viktor zemřeli bezdětní (Ludvík Viktor se dokonce pro svou homosexuální orientaci nikdy neoženil) a jediný syn Františka Josefa spáchal sebevraždu bez mužských potomků.

⁵⁸ V roce 1889 spáchal korunní princ Rudolf, trpící depresemi, nakažen pohlavní nemocí a závislý na alkoholu a morfiu, v loveckém zámečku Mayerling sebevraždu. S manželkou měl jediné dítě, dceru Alžbětu. V roce 1896 zemřel i otec Františka Ferdinanda.

⁵⁹ HAMANNOVÁ, B.: Habsburkové, s. 137; Naopak WEISSENSTEINER, F.: František Ferdinand: „(...) oficiálně nebyl František Ferdinand jako následník trůnu nikdy proklamován.“ (s. 85), i když připouští, že účast arcivévody Františka Ferdinanda na oslavách šedesáti let vlády britské panovnice Viktorie v roce 1897 „lze považovat za oficiální uznání jeho následnických práv.“ (Tamtéž, s. 100)

⁶⁰ Arcivévoda Leopold Ferdinand Salvátor se narodil jako prvorozený syn arcivévody Ferdinand IV. v roce 1868. Po dvou císařem zmařených pokusech vstoupit do manželství a také kvůli problematickému vztahu s následníkem trůnu Františkem Ferdinandem, kterého vinil z ukončení námořnické kariéry, způsobil v roce 1902 skandál, když společně se sestrou Luisou, saskou korunní princeznou, a jejím milencem utekli za hranice říše. Aby se mohl oženit se svou vyvolenou, registrovanou prostitutkou Wilhelminou Adamovicovou, vystoupil z habsburského domu a nadále vystupoval pod občanským jménem Leopold Wölfling. V osobním ani pracovním životě se mu příliš nedařilo, proto v roce 1935 zemřel v chudobě.

⁶¹ Jde-li o onen incident, nepodařilo se zjistit, zda se zakládala historka o milence převlečené za námořníka na pravdu. Mohlo jít rovněž o záměnu žen, jelikož se vyprávělo i o milence Františka Ferdinanda, Mile Kuglerové, že se v přestrojení dostala na loď, ale po odhalení byla vysazena při zastávce v Egyptě.

následník trůnu si během cesty pečlivě vedl deník, který byl v polovině 90. let 19. století v upravené formě publikován. Z Terstu se loď vypravila do Egypta, následně navštívil Indii, Singapur, Indonésii, Austrálii, Čínu, Japonsko, Spojené státy i Kanadu a přes Francii a Německo se vrátil v 1893 zpět do Rakouska. Obzvláště na Indickém poloostrově a v Austrálii se mu líbilo. Mohl zde totiž dostatečně uspokojovat svou loveckou vášeň – mezi jinými na slonech, tygrech či ptakopyscích.⁶² Avšak přes četné zážitky a mnoho nových exponátů pro vídeňské muzeum původní účel, totiž uzdravení churavějícího arcivévody, cesta nepřinesla. Stav Františka Ferdinanda se naopak ještě zhoršil, a proto bylo nutné pod dohledem nového osobního lékaře, doktora Victora Eisenmengera, pokračovat s léčbou v jihotyrolském horském středisku Mendel a následně v Egyptě. Zde ho na počátku roku 1896 navštívil otec s nevlastní matkou a jejich společnými dcerami, kteří dále pokračovali do Jeruzaléma, „kde se zbožný arcivévoda Karel Ludvík chtěl modlit za synovo uzdravení.“⁶³ František Ferdinand se naopak přesunul na francouzskou Riviéru a později do Territetu na břehu Ženevského jezera, kde jej zastihla zpráva o zdravotních komplikacích otce. Arcivévoda Karel Ludvík se při cestě po Blízkém východě napil vody z Jordánu, nakazil se tyfem a zemřel ještě před urychleným příjezdem nejstaršího syna do Vídně. František Ferdinand podle otcovy závěti zdědil zámek Artstetten s pozemky, který se dodnes nachází ve vlastnictví arcivévodových potomků z rodu Hohenbergů.

I když se arcivévodův zdravotní stav velmi zlepšil, podle vídeňské „šeptandy“ se František Ferdinand nacházel blízko smrti, během pobytu v Egyptě na přelomu let 1895 a 1896 měla tuberkulóza napadnout už i hrtan. „Uherský tisk informoval čtenáře o těžké nemoci arcivévody Františka Ferdinanda se sotva skrývanou škodolibostí.“⁶⁴ Nevraživost ze strany Maďarů nebyla jedinou komplikací během léčby, daleko závažnější se ukázalo být

---

(HAMMONDOVÁ, B.: Největší milostný příběh, s. 65). Možné je i to, co tvrdil Leopold Wölfling ve svých pamětech, že došlo mezi ním a arcivévodou k několika slovním potyčkám, a proto byl toskánský vévoda vysazen v Austrálii a poslán zpět do monarchie. (srov. WÖLFLING, L.: Z arcivévody hokynářem. Praha 1996)

⁶² Díky přesné evidenci víme, že za celý svůj život, respektive od svých devíti let do smrti v roce 1914, složil 274 889 kusů zvěře. (HAMMONDOVÁ, B.: Největší milostný příběh, s. 58; CHROMÝ, M.: František Ferdinand d'Este a Hohenbergové. In: Heraldická ročenka 1989, s. 11; ŠACH, J.: František Ferdinand d'Este-lovec a sběratel, s. 200). Jeho vášeň byla tak silná, že „v letech devadesátých třeskem střelby byly až jeho sluchové orgány podrážděny a lékaři mu ukládali obmezení ve střelbě.“ (Cit. dle: VESELÝ, F.: Konopiště, s. 7)

⁶³ Cit. dle: WEISSENSTEINER, F. František Ferdinand, s. 84

⁶⁴ Cit. dle: Tamtéž, s. 81

demonstrativní protežování Františkova bratra Otty nejen ze strany dvora,⁶⁵ ale především samotným císařem. Arcivévoda Otto byl čím dál častěji pověřován reprezentativními úkoly, byl mu poskytnut vlastní dvůr s vrchním hofmistrem. Hrabě Gołuchowski měl po císaři požadovat vzhledem ke zdravotnímu stavu arcivévody Františka Ferdinanda změnu pravidel v následnické otázce.⁶⁶ Přestože ho mladší bratr ujišťoval, že nemá nejmenší zájem porušit dynastické tradice a nastoupit na trůn místo prvorozeného, u komplikované osobnosti, jakou František Ferdinand bezesporu byl, to vedlo k doživotní nedůvěře ke všem, kteří vyjadřovali Ottovi sympatie. Pro plné doléčení absolvoval arcivévoda František Ferdinand na přelomu let 1896 a 1897 ještě jednu cestu po Středomoří, nejprve se ubytoval v hlavním městě ostrova Korsiky, Ajacciu, pak se přesunul do Alžíru a přes francouzskou Riviéru a Alpy se na jaře 1897 vrátil do monarchie, kde byl následujícího roku lékařskou komisí prohlášen za uzdraveného.

1.3 Manželství s Žofií Chotkovou

Hraběnka Žofie Marie Josefina Albina Chotková⁶⁷ byla dcerou c. a k. diplomata Bohuslava hraběte Chotka⁶⁸ a jeho ženy Vilemíny, rozené hraběnky Kinské. Žofie a její sourozenci tedy byli potomky dvou významných českých šlechtických rodů. Pokud však šlo o její pozdější sňatek s příslušníkem habsburského domu, nebyla pokládána za dostatečně urozenou, jelikož ani Chotkové, ani Kinští, nepatřili mezi vládnoucí či dříve vládnoucí dynastie. Vzhledem k tomu, že hrabě Bohuslav nebyl majorátním pánem, práce diplomata byla poměrně finančně náročná a manželství s Vilemínou bylo požehnáno vysokým počtem potomků, nepatřila rodina mezi bohaté. Proto ve dvaceti letech Žofie nastoupila jako dvorní dáma k arcivévodkyni Isabelle,⁶⁹ manželce arcivévody Bedřicha, která byla

---

⁶⁵ V čele této společnosti stál ministr zahraničí hrabě Gołuchowski, což u arcivévody se sklony k pomstychtivosti vedlo k tomu, aby svého později pořízeného osla pojmenoval právě po neoblíbeném ministru.

⁶⁶ Cit. dle: WEISSENSTEINER, F. František Ferdinand, s. 88

⁶⁷ Není cílem této práce se příliš obšírně zabývat manželstvím s Žofií Chotkovou, všim, co tomu předcházelo, nebo životem samotné hraběnky. Jedná se o složitější problematiku, které se již řada prací věnovala, z diplomových prací: TYRNEROVÁ, L.: Žofie Chotková a Chotkové z Chotkova a Vojnína. Diplomová práce FF UK v Praze, 2009 a FLEISSIGOVÁ, L.: Sňatek arcivévody Františka Ferdinanda d'Este s hraběnkou Žofií Chotkovou a jeho ohlas na stránkách dobového tisku. Bakalářská práce PedF UK v Praze, 2009; z další literatury: HAMMONDOVÁ, B.: Největší milostný příběh. Praha 2004 a BESTENREINEROVÁ, E.: Zakázaná láska u císařského dvora. Praha 2012

⁶⁸ Bohuslav hrabě Chotek v rámci své služby v rakouské diplomacii domluvil sňatek rakouského korunního prince Rudolfa s belgickou princeznou Stephanií.

⁶⁹ Arcivévodkyně Isabela pocházela z mediatického rodu Croÿ-Dülmen, tedy její původ nebyl pro nevěstu příslušníka Casa d'Austria, navíc budoucího dědice jednoho z nejbohatších arcivévodů, nejvhodnější. Možná proto se snažila všechny své dcery provdat co nejlépe a pro svou nejstarší dceru si vyhlédla Františka Ferdinanda.

známá svou panovačností. Právě zde, na jeho dvoře v Prešpurku, se mladá komtesa často potkávala s Františkem Ferdinandem, i když je velmi pravděpodobné, že se poznali již dříve.⁷⁰ Po zdoluhavých vyjednáváních arcivévodky Františka Ferdinanda s císařem Františkem Josefem I., který přirozeně nechtěl porušit staré rodové tradice, a nutném složení tzv. renunciace⁷¹ se první červencový den roku 1900 na zámku Zákupy, vdovském sídle nevlastní arcivévodovy matky Marie Terezie, konala svatba, na níž byli přítomni nejbližší rodinní příslušníci především ze strany nevěsty, ženichovu stranu zde zastupovala pouze nevlastní matka se svými oběma dcerami. Císař měl vyjádřit přání, aby se nikdo z habsburského rodu arcivévodovy svatby nezúčastnil.⁷² Byl to první z mnoha demonstrováných nesouhlasů s Františkovou morganatickou manželkou, kterých se Žofii během následujících 14 let dostalo nespočetně. Vzhledem k tomu, že podle rigidního španělského ceremoniálu se novomanželka císařova následníka i přesto, že jí byl císařem u příležitosti sňatku udělen titul kněžny s predikátem z Hohenbergu a oslovením „Knížecí Milost“⁷³ (německy Fürstliche Gnade), nacházela až za nejmladšími neprovdanými arcivévodkyněmi,⁷⁴ manželé trávili čas nejraději mimo vídeňskou rezidenci Belveder, především na středočeském sídle Konopišti, kam odjeli po svatbě na svatební cestu a kde se jim také narodily dvě ze čtyř dětí.⁷⁵ V sídlech bez dvorské etikety mohli manželé vést klidný život, vychovávat děti jako jiné z měšťanských rodin. Například obědy trávila rodina pohromadě, jedla u jednoho stolu,⁷⁶ což pro šlechtickou rodinu habsburské

---

⁷⁰ Dnes panuje mezi historiky shoda, že se pravděpodobně poznali v roce 1894 při plesu v domě českého místodržitele hraběte Františka Thun-Hohensteina, po němž následoval čilý korespondenční kontakt.

⁷¹ Jednalo se o akt vzdání se veškerých následnických práv. Každá arcivévodkyně, která se vdávala a tedy odcházela z Casa Austria, se oficiálně musela vzdát případného dědictví pro sebe i děti, které by se v manželství narodily. V případě arcivévodky Františka Ferdinanda vzhledem k jeho postavení následníka trůnu nešlo o vzdání se vlastních dědických nároků, ale pouze pro jeho případné potomky. K samotnému aktu došlo v Hofburgu 28. června 1900, tedy přesně 14 let před atentátem v Sarajevu.

⁷² WEISSENSTEINER, F. František Ferdinand, s. 112

⁷³ V roce 1905 bylo oslovení polepšeno na „Jasnost“ (něm. Durchlaucht) a v roce 1909 jí císař povýšil do vévodského stavu, nadále oslovovanou jako „Výsost“ (něm. Hoheit), čímž porušil stávající pravidla ohledně šlechtických titulů, jelikož rakouské císařství vévodský titul neznalo. V rodové hierarchii se sice Žofie stále nacházela za nejmladší arcivévodkyní vyznamenané Řádem hvězdného kříže, ale byla postavena na roveň všem knížatům rakouské říše. (Srov. CHROMÝ, M.: František Ferdinand d'Este a Hohenbergové. In: Heraldická ročenka 1989, s. 9-28 a ŽUPANIČ, J.: Hohenbergové. In: Heraldická ročenka 2007, s. 135-143)

⁷⁴ Na plesy musela být Žofie doprovázena vybraným společníkem, v Burgtheatru nesměla sedět v císařské lóži, která byla vyhrazena pro jejího muže a maopak se nehodilo, aby František Ferdinand usedl na místa, která byla určena pro Žofii a její doprovod. Nebylo jí dovoleno ani užívat stejného kočáru, jakým jezdil následník trůnu, pro ni byl vyhrazen méně reprezentativní.

⁷⁵ 24. července 1901 dcera Sophie, 27. května 1904 syn Ernst. Prvorozený syn Maximilian se narodil 29. září 1902 ve Vídni. Konečně v listopadu 1908 se ve vídeňském Belvederu narodil třetí syn, ovšem mrtvý. Poté bylo následnickému páru lékaři doporučeno, aby se dalších potomků zdrželi.

⁷⁶ WEISSENSTEINER, F.: František Ferdinand, s. 122

monarchie vůbec typické nebylo.⁷⁷ Jak soudí historik Friedrich Weissensteiner: „V lůně rodiny se cítil bezpečně, zde nacházel klid a dokázal se uvolnit. Rodina byla jeho útočištěm před nepříjemnostmi všedních dnů. Daleko od reprezentačních povinností, které z hloubi duše nenáviděl, žil František Ferdinand na zámku Konopišti nebo ve vídeňském Belvederu prostým rodinným životem (...).“⁷⁸ V podobném duchu se vyjádřili i arcivévodův současník a příbuzný jeho ženy Žofie, kníže Clary-Aldringen.⁷⁹

---

⁷⁷ „Dokonce i obědy a večeře v nejužším rodinném kruhu se ve většině případů odbývaly bez dětí. Ty jedly v jiné místnosti společně s vychovateli či vychovatelkami.“ Cit. dle: WINKELHOFEROVÁ, M.: Šlechtictví zavazuje, s. 19-20

⁷⁸ Cit. dle: WEISSENSTEINER, F.: František Ferdinand, s. 175

⁷⁹ Srov. CLARY-ALDRINGEN, Alfons: Vůně vzpomínek. Praha 2002

2. Historie zámku Konopiště

Historie zámku Konopiště sahá daleko do středověku. Přesné datum založení původního hradu pro nedostatek historických pramenů a velký počet přestaveb v následujících staletích neznáme. První zmínku v pramenech objevujeme v souvislosti se jmény dvou bratrů z rodu Benešoviců v roce 1318.⁸⁰ Ještě v dokumentech z roku 1311 „psali se ještě majitelé z Benešova“.⁸¹ To samo ale nedokazuje, že by hrad již nestál. Můžeme z toho nanejvýš soudit, že dosud nebyl majetkem nebo sídlem rodu. Podle dochovaných fragmentů raně gotických sdružených oken je pravděpodobné, že stavba byla zahájena ještě před koncem 13. století. Nový hrad měl dát vystavit biskup Tobiáš z Bechyně,⁸² či dokonce sám panovník⁸³ v podobě francouzského kastelu. Tento typ staveb byl pro středoevropský prostor naprosto unikátním. Silná, asi 30 metrů vysoká ohradní zeď v téměř pravidelném obdélníkovém půdoryse, který byl uvnitř rozdělený na dvě nestejně velké části,⁸⁴ byla doplněna o tři masivní válcové a čtyři nárožní věže, při jejíž stavbě bylo užito takového principu, kdy věž nebyla projektována k budově zvnějšku, ale její tělo zdí procházelo a tím z ní na pohled vystupovalo, válcové věže jednou polovinou, nárožní třemi čtvrtinami, což umožňovalo obranu tzv. flankováním.⁸⁵ Každá ze sedmi doložených věží „byla podle tehdejších zásad samostatnou pevností, jejíž spojení s přilehlým hradebním ochozem bylo možno kdykoli podle potřeby přerušit.“⁸⁶ U většiny věží se dochovaly štíhlé vížky, do kterých se umísťovala schodiště, což představuje konopišťské specifikum.⁸⁷ Ochranu zvyšoval hluboký vyzděný příkop⁸⁸ a val kolem celé stavby. Do hradu se vstupovalo dvěma bránami, jedna „byla proražena v parkánové zdi a přístupná po padacím mostě, druhá byla v ohradní zdi hradu a uzavírala se kromě vrat bezpochyby ještě

---

⁸⁰ CHARVÁTOVÁ, E.: Konopiště, s. 4

⁸¹ Cit. dle: ŠOBÍŠEK, J.: Rychta Peceradská a hrady Zbořený Kostelec, Týnec nad Sázavou a Konopiště, s. 28

⁸² Později nazývaný též z Benešova. Jednalo se o strýce výše zmíněných bratrů Beneše a Dobeše (Tobiáše), jejichž otcem byl biskupův bratr.

⁸³ DURDÍK, T.: Encyklopedie českých hradů, s. 140

⁸⁴ Charvátová a Menclová užívají označení předhradí a vnitřní hrad, s tím ale nesouhlasí Durdík, který dlouholetým působením v oblasti archeologie ani po pečlivém zkoumání nenašel jediný doklad o existenci nějakého hospodářského předhradí na Konopišti. (srov. DURDÍK, T.: Hrady kastelového typu 13. století ve střední Evropě, s. 51)

⁸⁵ Jedná se o aktivní typ obrany, kdy dochází k bočnímu odstřelování protivníka, které by ale z ochozu hradby nebylo uskutečnitelné.

⁸⁶ Cit. dle: MENCLOVÁ, D.: České hrady, s. 316

⁸⁷ DURDÍK, T.: Hrady kastelového typu 13. století ve střední Evropě, s. 58

⁸⁸ Na jižní straně došlo v 18. století k zasypání příkopu, čímž vznikl prostor pro zřízení zahrad.

zasouvací závorou a hřebenem.“⁸⁹ Užitím parkánu se na Konopišti objevily i architektonické prvky běžné pro středoevropské pevnostní stavitelství.

Poslední žijící člen Benešoviců se stal kanovníkem svatovítské kapituly a jako bezdětný odkázal držbu hradu jedné z větví pánů ze Šternberka, což bylo potvrzeno králem Janem Lucemburským v roce 1327. Šternberkové zde pobývali s výjimkou let 1468-1479 až do roku 1587. V roce 1394 měl na Konopišti přenocovat cestou do rakouského Wildbergu zajatý král Václav IV., podle kterého měla být nazvána severovýchodní věž Václavkou. Nejvýznamnějším majitelem byl Zdeněk ze Šternberka, rovněž známý pod přídomek „Konopišťský“, který přes 20 let patřil do společnosti sympatizující s Jiřím z Poděbrad, během královské volby mu odevzdal svůj hlas, ale roku 1465 mezi nimi „nastalo však nepřátelství“, ⁹⁰ Zdeňkem vytvořenou Zelenohorskou jednotu podpořil i papež, a proto český král nechal oblehnout všechny Šternberkovy hrady, z nichž Konopiště díky kastelovému typu stavby určené pro aktivní obranu kapitulovalo až jako poslední z důvodů vyhladovění posádky, nikoli pro dobytí. Po Zdeňkově smrti uznali jeho synové svrchovanost krále Vladislava II. Jagellonského a ten jim Konopiště v roce 1479 navrátil. Když by hrad vrácen původním majitelům, musel být z důvodu těžkých poškození během osmnáctiměsíčního obléhání opraven. Celé severní křídlo bylo přestavěno a rozšířeno o pavlač. Šternberkové se rovněž pravděpodobně podíleli na nové vnitřní výzdobě. Období jejich vlády by odpovídaly diamantové klenby v paláci, za předpokladu, že nebyly vytvořeny v nějaké pozdější přestavbě.⁹¹

Roku 1602 se panství koupí Doroty rozené Hrzáňové z Harasova⁹² dostalo do rukou rodu Hodějovských z Hodějova. Dorota jej zakoupila za 110 000 kop míšeňských⁹³ od vdovce po poslední majitelce z rodu Šternberků Arklebu z Kunovic. Za jejich držby došlo k pozdně renesanční přestavbě, snad motivované novým způsobem života i válčení, rovněž kvůli rozsáhlému požáru, který na hradě koncem 16. století v době šternberské držby vypuknul a jemuž podlehl pravděpodobně západní křídlo hradu. Tehdy mohlo dojít ubourání věží požárem zničené strany a ke zvětšení vstupní brány, na severní straně vzniklo rozšířením do parkánu nové obytné křídlo. Při pravé straně západního nádvoří

---

⁸⁹ Cit. dle: MENCLOVÁ, D.: České hrady, s. 314-315

⁹⁰ Cit. dle: ŠOBÍŠEK, J.: Rychta Peceradská a hrady Zbořený Kostelec, Týnec nad Sázavou a Konopiště, s. 28

⁹¹ CHARVÁTOVÁ, E.: Konopiště, s. 9

⁹² Prvním manželem Doroty byl Přech Hodějovský z Hodějova, s nímž měla pět synů: Přecha, Adama, Bernarda, Bohuslava a Jiřího, mezi něž se rozdělily rodinné statky po matčině smrti 1613. Zámek s přilehlým panstvím zdědil Bernard.

⁹³ BÍLEK, T. V.: Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618, s. 151

nechali páni z Hodějova opět zříditi stáje, větší z nich se přestavbou za Františka Ferdinanda stala střelnicí, v menší se zachovaly valené klenby s lunetami, bezpochyby vytvořené v době přestavby za Hodějovských.⁹⁴

Protože se Dorotini synové zapojili do stavovského odboje proti českému králi Ferdinandovi II., byla jim po porážce na Bílé hoře všechna panství konfiskována. V roce 1623⁹⁵ Konopiště odkoupil Albrecht z Valdštejna za 65 600 zlatých rýnských,⁹⁶ ale ještě téhož roku ho za stejnou sumu prodal Pavlu Michnovi z Vacínova. Pro Michnovu tvrdou rekatolizační politiku došlo roku 1627 k povstání, kdy vzbouření sedláci dokonce sídlo vyrabovali.⁹⁷ V roce 1648 bylo Konopiště opět dobyt, tentokrát Švédy, a švédský generál, hrabě Arvid Wittenberg zde určitou dobu i sídlil. „Roku 1669 je psáno ještě o dvou zdvihačích mostech od východní strany.“⁹⁸ Rod Michnů z Vacínova držel panství Konopiště po následujících půl století, než se pro dluhy dostalo do dražby. Zakoupil je Jiří Ludvík hrabě ze Sitzendorfu roku 1673 za 165 000 rýnských zlatých.⁹⁹ Již jeho syn ale statek prodal Františku Karlovi Přehořovskému z Kvasejovic, který za něj v roce 1701 zaplatil 221 000 zlatých.¹⁰⁰

Panství se však během let dostalo opět do dluhů, což v roce 1716 vyústilo v další dražbu. Za 300 310 rýnských zlatých¹⁰¹ se novým majitelem stal Jan Josef hrabě Vrtba, nejvyšší purkrabí království Českého. Právě za něj a následujících dvou generací probíhala na zámku rozsáhlá přestavba, jejímž cílem bylo z původní gotické tvrze vytvořit pohodlné barokní, respektive rokokové sídlo. Výšky věží, kromě velké na východní straně a severovýchodní nárožní, byly sníženy na úroveň zbytku stavby. Do zámku byla vedena cesta novou vstupní branou na východní straně, kterou v barokním stylu projektoval F. M. Kaňka a plastikami osadil Matyáš Braun. Na jižní straně bylo vybudováno nové třípatrové křídlo s reprezentativními místnostmi, z nichž se zachovala do dnešních dní „úprava jídelny, jejíž nástropní freska znázorňuje čtvero ročních období“¹⁰² od Františka Julia Luxe a mramorová dekorace krbů, kterou, stejně jako v zámecké kapli, navrhoval Lazar

⁹⁴ CHARVÁTOVÁ, E.: Konopiště, s. 10

⁹⁵ Jaroslav Šobíšek uvádí rok 1622 (srov. ŠOBÍŠEK, J.: Rychta Peceradská a hrady Zbořený Kostelec, Týnec nad Sázavou a Konopiště, s. 33)

⁹⁶ BÍLEK, T. V.: Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618, s. 150

⁹⁷ KÁRNÍK, Z.: Státní zámek Konopiště, nestránkováno

⁹⁸ Cit. dle: ŠOBÍŠEK, J.: Rychta Peceradská a hrady Zbořený Kostelec, Týnec nad Sázavou a Konopiště, s. 27-28

⁹⁹ BÍLEK, T. V.: Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618, s. 150

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 150

¹⁰¹ KAŠIČKA, F., LÍVAL, D., NOVOSADOVÁ, O.: Zámek Konopiště. Stavebně historický průzkum zámku, s. 14

¹⁰² Cit. dle: CHARVÁTOVÁ, E.: Konopiště, s. 13

Widmann. Nad kaplí v severním křídle vznikl velký sál využívaný za Vrtbů jako divadlo. Dříve padací most na západní straně nahradil kamenný. Barokní oranžerie při jižní straně, původně skleník na tropické rostliny postavený hned u zámecké terasy ve druhé polovině 18. století ještě Františkem Václavem, byla přestavena v empírovém stylu. V 70. letech zmizely zbytky valů připomínající středověk, na jejich místě nechal František Václav z Vrtby zbudovat terasovou zahradu. Zámek obklopoval pravděpodobně francouzský park, na místě budoucí arcivévodovy Růžové zahrady existovala vrtbovská umělecká zahrada pravidelné kompozice, „o jejíž podobě však nejsou žádné zprávy.“¹⁰³ Podle dochovaných plánů z roku 1816 byly plánovány další úpravy, ale z nám neznámých důvodů nedošlo k jejich uskutečnění.¹⁰⁴ Vrtbové rovněž dbali na ekonomickou funkci celého panství,¹⁰⁵ v Konopišti nechali zřídit papírnu, hrabě František Josef založil v Týnci nad Sázavou „proslulou manufakturu na výrobu jemné kameniny“¹⁰⁶ a vůbec se všemi prostředky snažili zvyšovat výnosnost velkostatku. V roce 1830 zemřel František Josef z Vrtby, který svým univerzálním dědicem učinil Jana Karla prince Lobkowicze. K tomu se váže poměrně zajímavá historka, kdy šel starý hrabě Vrtba po Praze, nešťastně upadl na zem a náhodný kolemjdoucí Jan Karel kníže z Lobkowicz mu pomohl a staral se o něj v době rekonvalescence. Vrtba mu pak z vděčnosti a přátelství odkázal veškeré své jmění.¹⁰⁷ Do doby panování Jana Karla Lobkowicze spadl revoluční rok 1848, který mimo jiné přinesl i zrušení poddanství. Díky výkupu z podřízeného vztahu disponovalo panství finančními obnosy,¹⁰⁸ které však brzy vzaly za své.¹⁰⁹ Možná proto na zámku nedošlo k žádné rozsáhlejší přestavbě. Vzhledem k tomu, že „hospodářská krize v 70. letech 19. věku dolehla však tíživě také na zdejší velkostatek“,¹¹⁰ nebránil se syn Jana Karla, František Evžen, prodeji panství, které zahrnovalo i dvory v Týnci a Benicích, roku 1887

¹⁰³ Cit. dle: BROŽOVSKÝ, M.: Konopiště, s. 19

¹⁰⁴ KAŠIČKA, F., LÍVAL, D., NOVOSADOVÁ, O., STACH E.: Zámek Konopiště. Stavebně historický průzkum zámku, s. 15

¹⁰⁵ Úředně bylo panství členěno na tři části: Konopiště, Benice a Týnec nad Sázavou. Poprvé tyto tři statky spojila v jeden celek mezi léty 1597 a 1608 Dorota Hodějovská z Hodějova.

¹⁰⁶ Cit. dle: TYWONIAK, J.: Konopiště, nestránkováno

¹⁰⁷ Oficiální stránky MO Plzeň 5-Křimice citováno [citováno 2013-05-11], dostupné z <http://www.krimice.eu/plzen5-krimice/historie>

¹⁰⁸ Srov. TYWONIAK, J.: Konopiště, nestránkováno

¹⁰⁹ Viz. vzpomínky Erweina prince Lobkowicze: „Nešťastnými spekulacemi a velmi nedostatečným vedením bylo toto obrovské jmění během pěti desetiletí prohospodařeno. Město Berlín kdysi objednalo na vydláždění ulic velké množství dlažebních kostek z konopišťského kamenolomu. Zámek Konopiště byl tehdy hlavním rodinným sídlem. Strýc Jan z nepochopitelných důvodů nařídil, aby do většího počtu kamenů byl vytesán lobkowiczský erb. Protože však rozměry všech objednaných kamenů při dodávce nesouhlasily, byla odmítnuta. Škoda byla ohromná. Podobně se rozprášil i ostatní snadno získaný majetek. Strýc František Lobkowicz, syn Vrtbova dědice, byl nucen většinu majetku prodat. Mimo jiné také Konopiště, které koupil následník trůnu, arcivévoda Franz Ferdinand d'Este a vybudoval z něj překrásnou rezidenci.“ (Cit. dle: LOBKOWICZ, E.: Vzpomínky na monarchii, s. 26)

¹¹⁰ Cit. dle: TYWONIAK, J.: Z dějin Konopiště. In: Charvátová, E.: Konopiště, s. 27

rakouskému arcivévodovi Františku Ferdinandovi, který za něj zaplatil 2 500 000 zlatých.¹¹¹

Důvody arcivévodova zájmu zrovna o tento objekt nám známy nejsou, jelikož František Ferdinand, ač to nebylo zrovna obvyklé, po sobě nezanechal žádný deník, ve kterém bychom jeho pohnutky mohli nalézt. Domnívám se, že poměrně pravděpodobnou může být hypotéza, kdy náruživého lovce, jakým arcivévoda byl, zaujaly bohaté možnosti lovu, které sám v konopišťském revíru na pozvání Františka Lobkowicze zakusil v roce 1886.¹¹² Právě zde se mohl s majitelem zadluženého panství dohodnout o jeho odkoupení. Jan Galandauer sice uvádí domněnku, že arcivévoda mohl být informován bratrancem, korunním princem Rudolfem, pro kterého hrabě Lobkowicz právě na Konopišti uspořádal v roce 1879 velkolepý lov,¹¹³ ale osobně se domnívám, že šlo o příliš dlouhou časovou prodlevu, aby si Rudolf vybavoval lovecké zážitky, kterých musel mít během roku několik desítek. Současník arcivévody František Veselý ve své stati věnované Konopišti a Hohenbergům uvedl: „Zámek konopišťský jest skutečně krásným nádherným sídlem panským, a kdo shlédne překrásný pohled s druhého patra zámeckého na rybník obklopený lesnatými stráněmi a nádhernými sady a popatří na hory v pozadí se vypínající, pozná, čím Konopiště mladého arcivévodu upoutalo.“¹¹⁴ Mohla ho samozřejmě rovněž zaujmout podoba zámku. „Konopišťská pevnost měla dvě hlavní části: předhradí a obytné jádro. Byly spojeny v jeden stavební celek obdélného půdorysu, a to mohutnou zdí, vysokou asi 30 metrů a silnou tři metry a opatřenou cimbuřím s ochozem. Zatímco k obraně jiných hradů byla zbudována zpravidla jenom jedna zeď, Konopiště mělo věží sedm.“¹¹⁵

Samozřejmě, že v době zakoupení panství Františkem Ferdinandem neměl zámek původní podobu, ale svou jedinečnost mezi českými aristokratickými sídly si ponechal. Naopak jedná-li se o důvody, proč si František Ferdinand vybral právě Konopiště za budoucí letní císařské a nejoblíbenější rodinné sídlo, můžeme s jistotou tvrdit, že zde našel požadovaný klid a ceremoniálem nesvázanou atmosféru, kde nikdo na jeho ženu nepohlížel jako na méněcennou a děti mohly být vychovávány způsobem, jakým si manželský pár přál, tedy nikoliv jako ostatní arcivévodové, ale spíše jako potomci měšťanského původu. Tuto teorii potvrzuje již zmíněný František Veselý: „Když pak se později ‘nerovnorodým’ sňatkem

---

¹¹¹ Opis kupní smlouvy, In: SOA Praha, Ústřední ředitelství hohensberských statků v Benešově, kart. 11, inv. č. 54, sign. XLIII/2

¹¹² CHRAMOSTOVÁ, R.: Příspěvek ke studiu životního stylu vysoké aristokracie, s. 162

¹¹³ GALANDAUER, J.: František Ferdinand d'Este. Následník trůnu, s. 108

¹¹⁴ Cit. dle: VESELÝ, F.: Konopiště a Hohenbergové, s. 15

¹¹⁵ Cit. dle: BROŽOVSKÝ, M.: Zámek Konopiště, s. 11

František Ferdinand dostal do nepříjemné posice vůči ostatním členům panovnické rodiny, bylo nutno, aby pro rodinu svoji upravil sídlo daleko od Vídně a v místech, kde by neměl styků s ostatními členy rodiny habsburské. K tomu ovšem musil zvolit krajinu neněmeckou a tedy nejlépe českou, které se rakouští arcivévodové vyhýbali a ve které nebylo také nenáviděných Maďarů. To byly příčiny, proč si František Ferdinand zamiloval Konopiště, kde choť jeho nebyla vydána nenávisnému bodání a jízlivému snižování arcivévodů a arcivévodkyněk a kde spokojeně a bezpečně se svojí rodinou uprostřed nádherné přírody mohl žít.¹¹⁶ Podle svědectví syna arcivévodova osobního lékaře, MUDr Teunera, se měl František Ferdinand vyjádřit, že mu pobyt na zámku vrátil zdraví.¹¹⁷

Ať už Habsburka ke koupi středočeského Konopiště vedly jakékoli pohnutky, ze vzpomínek jeho dcery Sophie víme, že právě zde pobýval nejraději, protože se tu cítil skutečně doma.¹¹⁸ To potvrzuje ve svých vzpomínkách na arcivévodu i Theodor von Soskosky: „V tomto knížecím tuskulu, ve svém rodinném)kruhu, obklopen svými loveckými trofejemi a poklady, vzdálený závisti a nepřátelství vídeňského dvora, cítil se jako doma a pobýval nejraději.“¹¹⁹

---

¹¹⁶ Cit. dle: VESELÝ, F.: Konopiště a Hohenbergové, s. 15-16

¹¹⁷ VELEK, L.: Ve službách vysokého pána I., s. 232

¹¹⁸ Srov. GALANDAUER, J., BRUNER-DVOŘÁK, J.: František Ferdinand d'Este, s. 26

¹¹⁹ Cit. dle: SOSNOSKY, T.: Franz Ferdinand. Der Erzherzog-Thronfolger, s. 27-28

3. Přestavba Konopiště

Zprvu bylo cílem Františka Ferdinanda vybudování reprezentativního sídla, kam by umístil rozsáhlé zděděné sbírky po modenském vévodovi. Na počátku 20. století, když byl následníkem trůnu a s rozenou hraběnkou Chotkovou měl již rodinu, bylo zřejmé, že se v budoucnu stane Konopiště letním císařským sídlem. Tak se po celou dobu od nákupu panství v roce 1887 až do smrti arcivévody a jeho ženy v Sarajevu 28. června 1914 na zámku přestavovalo, modernizovalo, probíhaly práce na zahradách a v přilehlém okolí. Těchto sedmadvacet let budování sídla přesně podle představ Františka Ferdinanda dodalo už tak unikátnímu místu ještě svébytnější podobu, kterou si zachovalo i přes následující velmi neklidné století až do dnešní doby.

3.1 Přestavba zámku

První etapa přestavby probíhala v letech 1893-1896 podle návrhů Josefa Mockera,¹²⁰ který rovněž na stavbu pod vedením stavitelů Emanuela Vrzala z Votic a Franze Kinzla z Plané osobně dohlížel. Díky jeho podrobným záznamům¹²¹ můžeme alespoň tuto periodu celkem věrně rekonstruovat. V roce 1893 byl divadelní sál ve třetím patře, kde nechal František Václav Vrtba zbudovat rokokové divadlo a Lobkovici byl využíván jako obrazárna, přebudován na zbrojnicu, kam arcivévoda umístil zděděnou estenskou sbírku zbraní.¹²² Byl zřízen nový strop, položena nová podlaha a změněny pásy kolem oken.¹²³ Ze starých stájí na dolním nádvoří vznikla odstraněním přiček a dalšími úpravami¹²⁴ herna se střelnicí, v protějším křídle byly na místě bývalého rytířského sálu zcela nově vybudovány prostory pro knihovnu se sousedícím pánským, nebo také kuřáckým salónek. Jako poslední přišla na řadu renovace kuchyň, kde byly vyměněny hlavní zdi, krovy a podlahy.¹²⁵ O rok později byly renovovány fasády¹²⁶ i řada kamenných ostění, došlo k obnově jihozápadní

---

¹²⁰ Josef Mocker (1835 – 1899), významný představitel české architektury druhé poloviny 19. století a reprezentant neogotického purismu. Mimo přestavby Konopiště se realizoval při restaurování Karlštejna, Křivokláta a Staronové synagogy v Praze, podílel se na dokončení stavby svatoštěpánského dómu ve Vídni a chrámu sv. Víta na pražských Hradčanech. V duchu neogotiky projektoval kostel svatě Ludmily na dnešním náměstí Míru aj.

¹²¹ Mockerova osobní pozůstalost, In: APH, sign. T 37, č. 967

¹²² Základem sbírky i přes název estenská byly obiziovské zbraně, doplněné o řadu dalších exemplářů ze sbírek rodů Este a Habsburků i nově zakoupených. Před smrtí Františka Ferdinanda dosahovala 4618 evidovaných předmětů. (BROŽOVSKÝ, M.: Konopiště, s. 41)

¹²³ Mockerova osobní pozůstalost. In: APH, sign. T 37, č. 967

¹²⁴ Tamtéž

¹²⁵ Tamtéž

¹²⁶ Nová fasáda z uměle hrubé omítky s oblázky stavbu sjednotila.

věže¹²⁷ zbourané za vrtbovské držby a celý objekt s výjimkou velké věže dostal nové krovy a střechu. U dolní brány zbořili renesanční dům správce,¹²⁸ rovněž přístavby na východní straně zámku a vnější schodiště velké věže byly sneseny.¹²⁹ Další úpravy se nesly v duchu zajišťovacích prací. Roku 1895 nechali zbudovat novou lodžii v koutě dolního nádvoří, zrenovovali zámeckou kapli svatého Jiljí ve druhém patře, vyzdili severní chodbu při velké věži a upravili přístupové cesty k sídlu: na západní straně se vyzdil příkop, byl zbudován nový most a obě brány byly restaurovány a osazeny novými vraty.¹³⁰ V zámku instalovali vodovodní potrubí a kanalizaci. Následujícího roku byla první etapa prací na Konopišti finálními úpravami a instalací výtahu dokončena. Mocker se příliš neodklonil od motivů německé a rakouské architektury, kde nacházíme hrázděné zdivo či dřevěné okenice.¹³¹ Jižní strana zámku dostala vzhled aristokratického sídla severoitalského typu, kdežto zbylé tři měly evokovat původní ráz nedobytné pevnosti.

Návrhy interiérů dostal na starost František Schmoranz (1814-1902), který vymyslel nejen štukové stropy ve druhém poschodí, ale mohl být rovněž autorem návrhů na kazetové stropy a vůbec dřevěného obložení v zámku, „protože forma těchto kopií má nepopíratelné umělecké kvality.“¹³² Výzdoba interiérů byla dokončena již v roce 1895.¹³³ Architekti se museli v mnohém podřizovat následnickovým přáním. Celá přestavba i zařizování vnitřku zámku probíhaly za jeho aktivní účasti, jak zaznamenal František Veselý, „zatloukání hřebů pro obrazy a zejména pro parohy dělo se vždy pod jeho osobním dozorem.“¹³⁴ Především arcivévoda lovecká vášeň je v interiéru sídla dodnes patrná, po chodbách, v obytných komnatách¹³⁵, ale i v reprezentativních prostorách nechal vystavit většinu svých loveckých trofejí, ať se jednalo o vypreparovaná těla zvířat, či parohy jelení zvěře.

Mezi léty 1899 až 1901 došlo na druhou¹³⁶ renovaci zámecké kaple, kterou silně věřící rodina, když pobývala na Konopišti, denně využívala k bohoslužbám. Projektantem díla byl vídeňský stavitel F. W. Fröde. Bohužel k této činnosti se nám nedostává pramenů,

---

¹²⁷ „(...) původní Mockerovy projekty zde počítaly se šestibokou hmotou již od úrovně terénu. Jelikož dnešní věž má analogicky věžím zachovaným v západním průčelí spodní část okrouhlou, lze předpokládat, že v průběhu stavby byl nalezen původní základ a při realizaci dostavby pak respektován.“ (Cit. dle.: DURDÍK, T.: Hradby kastelové typu 13. století ve střední Evropě, s. 55)

¹²⁸ BROŽOVSKÝ, M.: Konopiště, s. 31

¹²⁹ Mockerova osobní pozůstalost, In: APH, sign. T 37, č. 967

¹³⁰ Tamtéž

¹³¹ KUTHAN, J.: Aristokratická sídla období romantismu a historismu, s. 160

¹³² Cit. dle: CHARVÁTOVÁ, E.: Konopiště, s. 14

¹³³ Mockerova osobní pozůstalost, In: APH, sign. T 37, č. 967

¹³⁴ VESELÝ, F.: Konopiště, s. 9

¹³⁵ Např. Parůžkový pokoj ve třetím patře, který kdysi patřil k jeho soukromému apartmá.

¹³⁶ K té první došlo ještě pod Mockerovým vedením a pravděpodobně již v této době zde došlo k tak rozsáhlé obnově klenby, že se dá hovořit o jejich znovubudování. (CHARVÁTOVÁ, E.: Konopiště, s. 14)

v českých archivech se ve fondech týkajících se Františka Ferdinanda d'Este, Konopiště a Hohenbergů nenacházejí. V daném čase byly ještě „zmiňovány práce ve velké věži (patrně spojovací schodiště z jižního křídla ke kapli), v chodbách pater a v místnostech služebnictva.“¹³⁷

Roku 1900 arcivévoda slavnostně otevřel svou novou zbrojnicí, jejíž původ nic méně není úplně znám.¹³⁸ Místnost byla rozdělena na tři rozdílné prostory: vlastní střelnici s důmyslným mechanismem a odlišnými terči podle typu zbraně, místo pro střelce s obsluhou a dřevěnou přepážkou oddělený prostor pro občerstvení, jež arcivévoda vybavil luxusním nábytkem. Pod okny se nacházel kuželník.¹³⁹ Toto panské zařízení určené pro zábavu Františka Ferdinanda, jeho rodiny a návštěv, je dnes dalším unikátem, který jinde v Čechách nemá obdoby.

V červenci roku 1910 rovněž došlo k zasklení klasicistní oranžerie a obložení z masivních žulových kvádrů, čímž „získala vzhled masivní podnože či terasy, z níž vyrůstá budova zámku.“¹⁴⁰ V jejím nitru roku 1911 nalezla umístění sbírka rozmanitých předmětů kultu svatého Jiří,¹⁴¹ které se František Ferdinand věnoval podobně jako britský panovník Eduard VII. a kterou jako jedinou ze svých sbírek „vybudoval od základu sám.“¹⁴² Vzhledem k perfekcionismu, který arcivévoda projevoval i jinde při rekonstrukci zámku a v zahradách, nepřekvapí, že k instalaci předmětů přistupoval promyšleně, každý kus měl své místo. Za jeho života mělo být nashromážděno na 3750¹⁴³ předmětů: od umělecky hodnotných děl z období gotiky až baroka po exempláře lidové dovednosti, vše s vyobrazením svatého Jiří.

Třetí velká etapa přestavby byla započata krátce před sarajevským atentátem. Alfons kníže Clary-Aldringen ve vzpomínkách hovořil o tom, že začátkem června 1914 „se právě pracovalo na přístavbě velké jídelny, protože svou účast na podzimních lovech na bažanty přislíbili císař Vilém II. a král Jiří V.“¹⁴⁴ František Veselý ve svých pamětech napsal, že „(...) v den smrti Františka Ferdinanda se urychleně stavěl nový přístavek k zámku, ve

---

¹³⁷ Cit. dle: KAŠIČKA, F., LÍVAL, D., NOVOSADOVÁ, O.: Zámek Konopiště. Stavebně historický průzkum zámku, s. 122

¹³⁸ V roce 1897 měl být vypravěna z Vídně na Konopiště. (MARTINCOVÁ, D.-FRÍDL, J.: Konopiště-sídlo následníka trůnu, s. 35)

¹³⁹ MARTINCOVÁ, D.-FRÍDL, J.: Konopiště-sídlo následníka trůnu, s. 35

¹⁴⁰ Cit. dle: KUTHAN, J.: Aristokratická sídla období romantismu a historismu, s. 158

¹⁴¹ Svatý Jiří, bojovník z Malé Asie umučený pravděpodobně v roce 303, symbolizuje boj se zlem, respektive boj křesťanství s pohanstvím.

¹⁴² Cit. dle: MARTINCOVÁ, D.: Svatojiřská sbírka Františka Ferdinanda d'Este na zámku Konopiště, s. 1

¹⁴³ BROŽOVSKÝ, M.: Konopiště, s. 42

¹⁴⁴ Cit. dle: CLARY-ALDRINGEN, A.: Vůně vzpomínek, s. 131

kterém měl být umístěn rytířský sál, místnost pro slavnosti a hostiny. Italští dělníci kopali už základy a svázely se stavení hmoty. Konopiště bylo připravováno za sídlo rakouského císaře, a bylo už vyhlédnuto i místo pro stavbu budov, ve kterých měly být umístěny expositury ministerstva zahraničního, války a jiných důležitých vídeňských úřadů ústředních, jež měly na Konopišti úřadovat za pobytu panovníkova.¹⁴⁵ Vzhledem k tomu, že se v České republice nenachází žádný jiný záznam dokládající následníkovy záměry s výstavbou nového sálu¹⁴⁶ a budov ministerstev, nebylo možné nijak prokázat či vyvrátit tvrzení Františka Veselého, které se opakuje skoro v každém díle o Konopišti.¹⁴⁷ Vše, co o této části rekonstrukce Konopiště víme, je jméno architekta, kterému měla být stavba svěřena. Jednalo se o Johanna Ludwiga Simona, stavitele vídeňského svatoštěpánského chrámu, který se osvědčil již při přestavbě zámku v Blühnbachu.¹⁴⁸

3.2 Modernizace provedené na zámku

Aby sídlo vyhovovalo stále zvyšujícím se nárokům na pohodlí, muselo se přistoupit k mnohým modernizačním prvkům. V roce 1895 byl po zámku rozveden vodovod a zřízena kanalizace, což umožňovalo zřízení koupelen funkčních v dnešním slova smyslu.¹⁴⁹ V hospodářské budově pod hrází rybníka při Konopišti nechal František Ferdinand zbudovat čerpadlovou stanici, ze které byla voda hnána potrubím do tří rezervoárů velké věže, která sloužila jako zámecká vodárna.¹⁵⁰

O rok později byl zprovozněn hydraulický výtah. Vyrobila ho firma W. Philippi z Wiesbadenu, ozdobnou ochrannou klec dodala pražská firma Fanta & Jiresch. Jednalo se „o výtah systému STIGLER, k jehož pohonu sloužil jednočinný pístový vodní motor s rozvodem pístovým šoupátkem, poháněný tlakovou vodou z místního vodovodního systému.”¹⁵¹ Výtah zastavoval v požadovaném poschodí automaticky, vyjetí

---

¹⁴⁵ VESELÝ, F.: Konopiště, s. 4

¹⁴⁶ V pramenech se objevuje pod názvem Gobelinový sál (Gobelinsaal), jelikož zde měla být vystavena sbírka gobelínů, zděděná po modenském rodu Este. Měl být přistaven k severní straně středního traktu zámku přemostěním hradního příkopu.

¹⁴⁷ CHARVÁTOVÁ, E. Konopiště; TYWONIAK, J.: Konopiště; GALANDAUER, J.: František Ferdinand; KUTHAN, J.: Aristokratická sídla období romantismu a historismu

¹⁴⁸ KUTHAN, J.: aristokratická sídla období romantismu a historismu, s. 155

¹⁴⁹ Ještě ani na sklonu 19. a počátku 20. století v aristokratických sídlech nebyla častá instalace koupelen s tekoucí vodou v potrubí. Jednou z nejznámějších průkopnic užívání častých teplých koupelí byla císařovna Alžběta, což se vzhledem k jejímu dalším pro ženu-aristokratku neobvyklým činnostem jevílo jako výstřednost.

¹⁵⁰ KYNCL, R.: Výtah s vodním pohonem na zámku Konopiště, s. 69

¹⁵¹ Výtah s vodním pohonem na Konopišti [citováno 25.2.2013], dostupné z <http://paternoster.archii.cz/konopiste-vodni-vytah.html>

z nejspodnějšího do nejvyššího patra bylo provedeno na jediné stlačení pístu.¹⁵² Již v 19. století byl výtah vybaven moderním bezpečnostním zařízením, které při přetržení tažného lana zabraňovalo pádu kabiny. Interiér kabiny v secesním slohu a se zrcadly plně odpovídal místu, kam měl být výtah instalován – totiž sídlu následníka trůnu rakousko-uherské monarchie.

Ještě před koncem 19. století se Konopiště mohlo chlubit vlastní turbínou na výrobu elektřiny. V roce 1898 dostal arcivévoda „návrh na zařízení elektrárny a instalaci osvětlovacích těles“¹⁵³ od německé firmy Siemens & Halske, a když následující rok obdržel od okresního hejtmanství povolení, mohla být elektrárna již v květnu téhož roku zkolaudována.¹⁵⁴ Díky tomu mohl být zámek elektrifikován. Již po čtyřech letech užívání se ukázalo, že první projekt byl co do výroby energie poddimenzovaný a muselo dojít k rekonstrukci, jíž se ujala firma Österreichische Siemens-Schuckert-Werke, která v srpnu 1904 předala nainstalovaný spalovací motor na generátorový plyn, jenž přímo poháněl přidané třetí dynamo a nebyl závislý na stavu vody v rybníce jako vodní turbína. Elektrárna sice v roce 1906 při velké povodni utrpěla značné škody, ale po nutné opravě a modernizaci v roce 1911, kdy „bylo ve strojovně elektrárny patrně instalováno nové vodárenské čerpací zařízení“¹⁵⁵, nadále zásobovala zámek a přilehlé budovy až do roku 1938.¹⁵⁶

Zkvalitnit bydlení na zámku mělo rovněž ústřední topení instalované v roce 1899.

3.3 Budování zámeckých zahrad a nejbližšího okolí

Pro vybudování zahrad našel František Ferdinand vzor v Sylva-Tarouccově průhonickém parku.¹⁵⁷ Práci arcivévoda pověřil zahradní odborníky Mössmera z Vídně a Rožíňka z Prahy. „Jádro parku, jenž měří přes 225 ha a patří k největším v Evropě, tvoří terasovitý park při východní a jižní straně zámku (Horní zámecký sad) a květinová zahrada v dolině pod zámeckým návrším (Růžová zahrada). Kolem tohoto jádra leží sedm celků, spojených v anglický park (Šiberna, Dolní zámecký park, V Syrých, Tuškov, Dianin sad, Nad

---

¹⁵² KYNCL, R.: Výtah s vodním pohonem na zámku Konopiště, s. 69

¹⁵³ Cit. dle: MERGL, L: Zámecká elektrárna na Konopišti. In: ZPP 1995, č. 2, s. 62

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 64

¹⁵⁵ Cit. dle: Tamtéž, s. 65

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 66

¹⁵⁷ KUTHAN, J.: Aristokratické sídla v období romantismu a historismu, s. 155

kovárnou, Želetínská obora).¹⁵⁸ Nejproslulejší se stala Růžová zahrada, kde se za Františka Ferdinanda nacházelo až dvě stě druhů růží, mnoho z nich však již vyhynulo. Zahrada byla založena v průběhu let 1906-1913 na místě bývalých hospodářských budov a konopišťské školy. Při její severní straně dali zahradní architekti zřídit několik velkých skleníků na tropické rostliny (jako například palmy či orchideje), na jihozápadním okraji byl zbudován korkový pavilon a k jižní straně podle projektu anglické architektky Marchana „bylo v roce 1913 připojeno alpinum s okrasným rybníčkem.“¹⁵⁹ Do parku, na jehož budování později do svých služeb následník trůnu získal Maxe Fabianiho i autora tolik obdivovaného průhonického parku Camilla Karla Schneidera,¹⁶⁰ byla rozmístěna kromě nespočtu cizokrajných rostlin řada soch z arcivévodova dědictví, převezená z Modeny na Konopiště mezi léty 1906 a 1907. Křížovou cestu, která lemovala jednu z cest na panství, dal František Ferdinand obnovit, v roce 1905 nechal vystavět umělou jeskyni jako upomínku návštěvy v Lourdech.

Ve zbytcích zámeckého příkopu bylo zbudováno medvědárium, kde za časů Františka Ferdinanda žila smečka šesti medvědů ušatých.¹⁶¹

Budování soukromého sídla Františka Ferdinanda se nicméně neomezovalo jen na samotnou budovu a nejbližší park, i nejbližší vsi a obyčejní lidé pocítili změny, které se na panství odehrávaly. Již krátce po zakoupení nechal arcivévoda přesunout veškeré hospodářské budovy z nejbližšího dosahu zámku. Pivovar, lihovar a hospodářskou správu panství přemístili do města Benešov, cukrovar, mlýn a hostinec František Ferdinand zrušil a blízkou osadu Konopiště po vykoupení dal strhnout, „aby nerušila (...) estetický zážitek při pohledu ze zámeckého okna.“¹⁶² Později podobný osud potkal i ves Žabovřesky,¹⁶³ s tím rozdílem, že stavení nebyla zničena, naopak arcivévoda je nechal přestavět, vesměs v alpském stylu, čímž stvořil jakýsi skanzen. Do objektu dnešní restaurace Stará myslivna nechala kněžna Hohenbergová umístit kantýnu pro zaměstnance zámku.¹⁶⁴

Poměrně zajímavou se stává otázka, kam chtěl umístit své rozsáhlé sbírky, jejichž základem byly zděděné soubory po spřízněných rodech Este a Obizzi a které v průběhu

---

¹⁵⁸ Cit. dle: TYWONIAK, J.: Konopiště, nestránkováno

¹⁵⁹ Cit. dle: BROŽOVSKÝ, M.: Konopiště, s. 36

¹⁶⁰ Tamtéžs. 43

¹⁶¹ MIHOLA, R.: Tajemství Konopiště, s. 38

¹⁶² Cit. dle: GALANDAUER, J.: František Ferdinand d'Este, s. 84

¹⁶³ Ves sousedila přímo se zámeckým loveckým revírem. Arcivévodská zvěř na obecních polích způsobovala vysoké škody, které musel správce zámku neustále uhrazovat.

¹⁶⁴ GALANDAUER, J.: František Ferdinand. Následník trůnu, s. 125

svého vlastního života velmi rozšířil. V Mockerově pozůstalosti se nachází studie dvoupatrového domu označená nápisem „Entwurs in einem Museum in Konopischt“ a je datována k únoru 1894.¹⁶⁵ Kde přesně měla být budova vystavěna, se mi zjistit nepodařilo.

Vzhledem k tomu, že vévodkyně Hohenbergová jako rodem Habsburkům nerovná nemohla být pohřbena v jejich rodové hrobce¹⁶⁶ a František Ferdinand chtěl být pochován na stejném místě jako ona, věnoval se hledání vhodného místa. Původnímu plánu, že by byli uloženi v nově zbudované hrobce na konopišťském panství, odpovídala poměrně nákladná rekonstrukce kostela svatého Jakuba na Chvojně. Rovněž tamější hřbitov prošel důkladnou obnovou, kdy náhrobky dostaly německé nápisy.¹⁶⁷ Protože i zde následník trůnu vyžadoval naprosté soukromí, a proto vydal zákaz dalších pohřbů na místním hřbitově, jenž ale „farníci z okolních obcí odmítli“¹⁶⁸, nakonec zde k realizaci rodinné hrobky nedošlo.¹⁶⁹

Mnohá úrodná pole v okolí byla přeměňována na lovecké revíry, kde mohl arcivévoda se svými šlechtickými návštěvami ukojovat vášeň z honitby, kterou zvěř přemnožená díky dobré péči vyžadovala, aby nedošlo k jejímu přemnožení. Na polní meze nechal František Ferdinand vysázet tisíce keřů růží, kvůli kterým, aby uchránil, „nařídil, že metr od nich musí kočí zastavit pluhy – což představovalo při rozloze a členitosti polností velkou ztrátu orné půdy.“¹⁷⁰ Jakýkoli sběr hub, lesních plodů a chrástů či lov ryb a zvěře byl na panském přísně zakázán a na dodržování pořádku byli určeni četníci.¹⁷¹ Nejtíživěji však obyvatelé v okolí zámku nesli uzavírání cest, která panstvím procházela. František Ferdinand se nezdíral nechat přehrazovat i veřejné silnice a, nedařilo-li se mu vyhrát soudní spor o cestu, zakazoval po ní alespoň motorovou dopravu. „I zaměstnanci se museli vykazovat při cestě v parcích úřední legitimací.“¹⁷² Všechna opatření vytvořila z Konopiště separované

---

¹⁶⁵ Mockerova osobní pozůstalost, In: APH, sign. T 37, č. 969-972

¹⁶⁶ Kapucínská krypta ve Vídni. Prvním zde pochovaným členem habsburského domu byl císař Matyáš v roce 1619, pozdějším rozšiřováním nalezla v hrobce poslední odpočinek spousta arcivévodů a arcivévodkyň. Jsou pouze dvě velmi významné osobnosti Habsburků, které zde nespočinuly: poslední císař Karel I. zemřel v roce 1922 na ostrově Madeira, kde byl rovněž pochován, a právě František Ferdinand.

¹⁶⁷ VESELÝ, F.: Konopiště, s. 55

¹⁶⁸ Cit. dle: CHRAMOSTOVÁ, R.: Příspěvek ke studiu životního stylu vysoké aristokracie, s. 163

¹⁶⁹ Nakonec následník trůnu nechal zbudovat hrobku na zámku Arstetten, kam skutečně byly v červenci 1914 oba s Žofií uloženi. Po druhé světové válce zde našli odpočinek i jejich synové.

¹⁷⁰ Cit. dle: GALANDAUER, J.: František Ferdinand d'Este, s. 84

¹⁷¹ Zpočátku šlo o benešovské četníky, v roce arcivévodovy smrti vznikla na jeho popud vlastní konopišťská stanice. (srov. CHRAMOSTOVÁ, R.: Příspěvek ke studiu životního stylu vysoké aristokracie, s. 163)

¹⁷² Cit. dle: CHRAMOSTOVÁ, R.: Příspěvek ke studiu životního stylu vysoké aristokracie, s. 163

panství, které by podle soudu Jana Galandauera vedla k dokonale hermetickému uzavření nebýt vraždy následnického páru a světové války.¹⁷³

Vynecháme-li zprávy o ojedinělých návštěvách konopišťských sadů, na které upozornili Jan Galandauer a Radka Chramostová¹⁷⁴, pouze jedinkrát porušil následník trůnu své zásady a nechal nahlédnout širokou veřejnost do svého soukromí, když dal na tři červnové dny¹⁷⁵ otevřít brány konopišťských zahrad, zajistil návštěvníkům i občerstvení a společně s rodinou mezi nimi korzoval a rozmlouval. Zájem o návštěvu proslulé Růžové zahrady neprojevovali jen lidé z Benešovska, na Konopiště se sjely tisíce návštěvníků.¹⁷⁶ Není nám znám důvod, proč tak František Ferdinand učinil a proto ani není možné soudit, zda-li by se podobné akce v budoucnu opakovaly, kdyby na něj nebyl spáchán atentát.

---

¹⁷³ GALANDAUER, J.: Konopiště, s. 11-12

¹⁷⁴ Jednalo se o školní výpravu žáků z Votic v červenci 1904, kdy jim byla umožněna prohlídka konopišťského parku a František Ferdinand s nimi měl dokonce rozmlouvat. V roce 1909 následník trůnu povolil vstup členům rakouské dendrologické společnosti. Dalším důkazem o absolutní neuzavřenosti arcivévodova sídla byla zachovaná vstupenka opravňující držitele v neděli ke vstupu do sadů. (GALANDAUER, J.: František Ferdinand d'Este. Následník trůnu, s. 123)

¹⁷⁵ Od 15. do 17. června 1914

¹⁷⁶ MAREŠ, P.: Vztahy mezi Benešovem a Konopištěm před 1. světovou válkou a během ní, s. 271

4. Společnost na Konopišti

Nedílnou součástí života příslušníků habsbursko-lotrinské dynastie představoval rovněž dvůr, společnost, která arcivévody obklopovala. Výjimkou nebylo ani Konopiště, kam si arcivévoda zval nejen příbuzenstvo své i své manželky, ale i členy dalších aristokratických a panovnických rodů.

4.1 Zaměstnanci

Je nutné mít na zřeteli, že František Ferdinand nepobýval pouze na tomto středočeském panství, ale vlastnil i další statky, ať už Chlum v jižních Čechách, nebo rakouská sídla v Artstetten, Lölling, Blühnbach a palác Belveder ve Vídni. Většina zaměstnanců pracovala jako stálý personál na konkrétních panstvích, při cestách po sídlech ho proto doprovázela poměrně úzká skupina lidí.¹⁷⁷ Mezi ně na první místo patřil František Janaczek, který stál po boku arcivévody již od poznávací plavby kolem světa a jenž po jeho smrti plynule přešel do služeb mladého vévody Maxe Hohenberga. Ten spolu s hofmistrem, kaplanem a osobním lékařem byli v hierarchii postaveni výše než obyčejný personál. Do pozice arcivévodova kněze byli vybíráni především teologové maďarské národnosti, kteří se starali nejen o duchovní péči následníkovi rodiny, ale plnili také roli domácího učitele maďarštiny.¹⁷⁸ Tato kritéria ovšem poslední kněz v arcivévodovských službách nesplňoval. Doktor Otto Stanovský pocházel ze Slezska a mezi lidmi byl považován za českého vlastence, což se projevilo i během druhé světové války, během níž byl kvůli zapojení se do příprav atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha uvězněn v koncentračním táboře.¹⁷⁹ Byl to právě on, kdo obdržel na zámku v Chlumu zprávu, že došlo k smrtelnému zranění jeho zaměstnavatelů, a musel ji předat dětem. Arcivévodovým osobním lékařem byl MUDr. Karel Teuner, který jej začal rovněž provázet na cestách a jehož synovi se František Ferdinand stal kmotrem,¹⁸⁰ což při znalosti jeho nedůvěřivosti svědčilo o mimořádném vztahu a náklonnosti k tomuto původně benešovskému primáři. Tito výše zmiňovaní se však těžko řadí k personálu, jelikož jejich postavení bylo nadřazenější.

---

¹⁷⁷ VELEK, L.: Ve službách „vysokého pána“ I, s. 227

¹⁷⁸ VESELÝ, F.: Konopiště, s. 17

¹⁷⁹ TYRNEROVÁ, L.: Chotkové a Žofie Chotková, s. 57

¹⁸⁰ VELEK, L.: Ve službách „vysokého pána“ I, s. 223

Samozřejmě se v doprovodu museli nacházet i osobní komorníci, starající se o šatstvo a obsluhu na hostinách, a opatrovatelky dětí.¹⁸¹ Jednou z nich byla Anna Ráčková, která měla učit oba malé prince česky.¹⁸² Právě znalost češtiny a sepiatost s českým prostředím byl jeden z argumentů Josefa Pekaře, proč Hohenbergý nepovažoval za příslušníky bývalé panovnické rodiny, a proto se domníval, že zestátněním zámku byly „dětí Františka Ferdinanda ožebračeny“.¹⁸³ Proti tomu se ovšem ohradil František Veselý tvrzením, že jediné dítě Františka Ferdinanda, které umělo pár českých slov, byl prvorozený syn Max, Sophie s Ernstem neměli znát nic.¹⁸⁴ Protože další známou vychovatelkou byla Francouzka Leontina de Vathaire, která měla v péči princeznu Sophii a výuku všech tří dětí ve hře na klavír a francouzštině,¹⁸⁵ a arcivévodovi potomci se na Konopišti pravidelně stýkali s dětmi zaměstnanců,¹⁸⁶ bezpochyby uměli nejen německy, ale i francouzsky a česky.

Stálým zámeckým personálem byli ti, kteří se starali o jeho bezproblémový chod, ať tam právě šlechtic pobýval, či byl zrovna na cestách, tedy lidé zaměstnaní na pozicích sluhů a kuchařů.¹⁸⁷ Většina zaměstnanců měla českou národnost.¹⁸⁸ Samozřejmě na administrativních pozicích byla vyžadována znalost německého jazyka, jelikož agenda panství se vedla v němčině, ale řadovému personálu postačilo, když si osvojil pár německých frází a slovíček.¹⁸⁹ Arcivévoda neoplýval jazykovým nadáním, jeho rodnou řečí, stejně jako jeho ženy, byla němčina. Oba se naučili něco málo českých slov, ale v dorozumívání se s personálem používali jazyk jim nejbližší.

Ve struktuře konopišťských zaměstnanců se odrážely arcivévodovy zájmy, kromě stavebních dělníků podílejících se na přestavbě sídla, byly početnými skupinami lidé pracující na zahradách či starající se o lesy a honební revír. Tito také přicházeli do styku s arcivévodou celkem často.¹⁹⁰ Parkový dělník František Kříž byl podle dochovaných svědectví jedním z mála lidí, kteří si dovolili Františka Ferdinanda přímo oslovovat a bez

---

¹⁸¹ VELEK, L.: Ve službách „vysokého pána“ I, s. 234

¹⁸² CHRAMOSTOVÁ, R.: Příspěvek ke studiu životního stylu vysoké aristokracie, s. 166

¹⁸³ PEKAŘ, J.: Omyly a nebezpečí pozemkové reformy, s. 63

¹⁸⁴ VESELÝ, F.: Konopiště, s. 38

¹⁸⁵ TYRNEROVÁ, L.: Chotkové a Žofie Chotková, s. 57

¹⁸⁶ CHRAMOSTOVÁ, R.: Příspěvek ke studiu životního stylu vysoké aristokracie, s. 166

¹⁸⁷ Stálí zaměstnanci na zámku nebo v budově dnešní restaurace měli své byty, na rozdíl od příležitostných pracovních sil, které na zámek docházely v určité dny nebo jako najatí dělníci se zde zdržovali po dobu stavby.

¹⁸⁸ CHRAMOSTOVÁ, R.: Příspěvek ke studiu životního stylu vysoké aristokracie, s. 164

¹⁸⁹ VELEK, L.: Ve službách „vysokého pána“ I, s. 239

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 235

obav z případného postihu mu otevřeně odporovat.¹⁹¹ Na příkladu rodiny Doudových zase lze doložit, že služba na konopištském panství se stávala rodinnou tradicí. Václav Douda st. zde pracoval jako hajný, stejnojmenný syn byl zahradníkem a manželka s dcerou sloužily na zámku.¹⁹²

Život na zámku se ve všední dny jistě jevil jako „poklidný rodinný“.¹⁹³ Po všech zaměstnancích se kromě dané práce ještě vyžadovalo, především na přání hluboce věřící kněžny z Hohenbergu, účastnit se zámeckých bohoslužeb a o Velikonocích jít ke zpovědi,¹⁹⁴ což se však překvapivě nesetkávalo s pozitivním přijetím ani v samotné církvi,¹⁹⁵ která by ocenila dobrovolnou než vynucovanou pobožnost konopištských zaměstnanců. O Vánocích býval pro služebnictvo připraven ozdobený strom a manželé je obdarovávali balíčky, ve kterých se nacházelo jídlo, oblečení a hračky pro děti.¹⁹⁶

4.2 Návštěvy

Přestože si po svatbě František Ferdinand vybral Konopiště za soukromé rodinné sídlo právě pro vzdálenost od vídeňského císařského dvora, přijímal zde i některé členy habsburské rodiny, kteří neměli společenské předsudky vůči jeho ženě. I když nejmladší následníkův bratr Ferdinand Karel původně protestoval proti sňatku s nedostatečně urozenou hraběnkou, v roce 1903¹⁹⁷ Františka Ferdinanda na Konopišti navštívil. Důvodem změny arcivévodova postoje mohl být fakt, že ve stejném roce žádal císaře o povolení k sňatku s Bertou Czuberovou¹⁹⁸ a jeho cesta za bratrem by se dala vyložit tak, že ho jel žádat o pomoc. Roku 1907 se lovu v konopištském revíru účastnil i arcivévoda Josef¹⁹⁹ s manželkou Augustou.²⁰⁰ Občas sem zavítala i nevlastní matka Marie Terezie.²⁰¹

---

¹⁹¹ CHRAMOSTOVÁ, R.: Příspěvek ke studiu životního stylu vysoké aristokracie, s. 164

¹⁹² VELEK, L.: Ve službách „vysokého pána“ I, s. 225

¹⁹³ Cit. dle: VELEK, L.: Ve službách „vysokého pána“ II, s. 212

¹⁹⁴ VESELÝ, F.: Konopiště, s. 17

¹⁹⁵ TYRNEROVÁ, L.: Chotkové a Žofie Chotková, s. 56

¹⁹⁶ CHRAMOSTOVÁ, R.: Příspěvek ke studiu životního stylu vysoké aristokracie, s. 166

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 165

¹⁹⁸ Vzhledem k tomu, že slečna Czuberová nebyla vůbec šlechtického původu, císař Ferdinandovu žádost zamítnul. Ferdinand Karel se s ní nakonec v roce 1909 tajně oženil, a když to o dva roky později vyšlo najevo, císař arcivévodu vyloučil z rodu. S manželkou žil v Německu pod jménem Ferdinand Burg a návrat do vlasti mu byl povelen pouze na jediný den, aby se mohl účastnit pohřbu svého nejstaršího bratra v červenci 1914.

¹⁹⁹ Jednalo se o arcivévodu z uherské větve Habsburků Josefa Augusta, který se roku 1893 oženil s bavorskou princeznou Augustou, dcerou Leopolda Bavorského a jeho ženy Gisely, která byla druhorozeným dítětem císaře Františka Josefa I. (HAMANNOVÁ, B.: Habsburkové, s. 74, 189)

Císař osobně zámek nikdy nenavštívil, ale v letech 1901, 1907 a 1909 nechal zastavit svůj vlak, když projížděl Benešovem, aby se s následníkovou rodinou alespoň pozdravil.²⁰² Podle doktora Veselého Konopiště jednou navštívil i bratr Otto, ale protože se s Františkem Ferdinandem dostal do konfliktu kvůli zabitému srnci, odjel.²⁰³ Několikrát byla hostem na Konopišti i vdova po korunním princí Stefanie Belgická, která druhým sňatkem s uherským hrabětem Lónyayem opustila habsburský dům a již s následníkem trůnu a jeho ženou ji pojilo přátelství.²⁰⁴

Pokud jde o ideové složení společnosti, se kterou Františka Ferdinand trávil svůj čas, nebyla striktně politicky či názorově vyhraněná. Zahrnovala jak konzervativní šlechtice, tak bohaté podnikatele.²⁰⁵ Zdá se, že hlavní kritéria pro následníka představovaly jak schopnosti dané osoby, tak vzájemné sympatie.

Jednou z oblíbených společenských událostí šlechtické vrstvy byl lov, kde se aristokraté věnovali nejen zábavě, honitbě a hostinám, ale vedli i diskuze na různá témata. Zvláště tak náruživý lovec, jakým arcivévoda byl, rád různé lovy navštěvoval i pořádal. Honitba na Konopišti byla mezi šlechtici pověstná. V roce 1904 zde byli vystříleni jeleni, o deset let později daňci.²⁰⁶ To se dá vysvětlit způsobem lovu, který byl mezi aristokraty v 19. století velmi oblíbený: „Tzv. německý uzavřený hon přinášel kvanta usmrčené zvěře, pro účastníky velké střelecké uspokojení a zábavnou podívanou. K vlastnímu lovu bylo připraveno několik ploch ohrazených zpravidla plachtami. Do nich se natlačovala zvěř z okolních lesů nebo obor. V ohradě (...) byl postaven pavilón uzpůsobený pro veškeré pohodlí střelců, ale i pro její bezpečnost před probíhající zvěří.“²⁰⁷

Honitby nepředstavovaly jen zábavu v podobě střílení zvěře, jednalo se o společenskou událost, kdy se rovněž hodovalo a večer se muži věnovali debatám, převážně politickým.²⁰⁸ Mezi nejčastěji zvanými figurovala jména předních českých šlechticů, jako

---

²⁰⁰ CHRAMOSTOVÁ, R.: Příspěvek ke studiu životního stylu vysoké aristokracie, s. 165

²⁰¹ VESELÝ, F.: Konopiště, s. 46

²⁰² GALANDAUER, J.: František Ferdinand d'Este. Následník trůnu, s. 117

²⁰³ Tamtéž, s. 46

²⁰⁴ TYRNEROVÁ, L.: Chotkové a Žofie Chotková, s. 59

²⁰⁵ CHRAMOSTOVÁ, R.: Společenské a politické kontakty arcivévody Františka Ferdinanda d'Este se šlechtou v českých zemích, s. 149-150

²⁰⁶ TYWONIAK, J.: Konopiště. Zámek a okolí, nestránkováno

²⁰⁷ Cit. dle: ŠACH, J.: František Ferdinand d'Este-lovec a sběratel, s. 200

²⁰⁸ CLARY-ALDRINGEN, A.: Vůně vzpomínek, s. 130

byli Clam-Martinicové, Thun-Hohensteinové,²⁰⁹ Lobkowiczové, Silva-Taroucové, Nostitzové, Czerninové, Sternbergové a jiní.²¹⁰ Bližší styky následník pěstoval také s rodinou své ženy, především pak s Žofiinými švagry Leopoldem Nostitz-Rieneckem, za kterého se provdala Karolina Chotková, a Jaroslavem Thun-Hohensteinem, jenž byl manželem Marie Chotkové. Díky sňatkům byly spřízněnými i rody Clary-Aldringenů a Schwarzenbergů.²¹¹ Častým návštěvníkem na rodinném sídle byla i Žofiina nejmladší sestra Henrietta Chotková, která se také po smrti následnického páru ujala výchovy jejich osiřelých dětí.

František Ferdinand na Konopišti ale nepřijímal jen rodinné příslušníky a jemu blízké šlechtice, ale i ministry zahraničí: v roce 1907 ho navštívil Alois Lexa von Aehrenthal a sedm let po něm i jeho nástupce Leopold Berchtold.²¹² Ale oba tyto významné muže zastínila osoba německého císaře Viléma II., který konopištské panství navštívil v posledním roce následníkovy života dvakrát. V říjnu 1913 ho arcivévoda pozval na hon bažantů, který doplnil podle zvyklostí o honosné hostiny. Během jediného dne bylo skolen 6441 kusů²¹³ zvěře. O motivaci druhého Vilémova pobytu, 12.-13. června 1914, se především v době první světové války a krátce po ní vedly vášnivé spory. Především přítomnost admirála Tirpitz v císařově doprovodu vzbuzovala spekulace, že se jednalo o válečné porady. Napovídalo by tomu i styl oblečení, který německá družina zvolila, vojenské uniformy, i to, že se tentokrát nekonal žádný hon ani nebyli pozváni arcivévodovi blízcí šlechtici.²¹⁴ Snad za všechny se jasně vyjádřil Vilém Němec: „V Korkovém pavilonu se již o den později spřádaly plány světové války, k níž se oba společně chystali.“²¹⁵ Takové úvahy vyvrátil brzy po válce Josef Pekař, který argumentoval tím, že kdyby byl následník trůnu jakkoli válečně naladěný, odrazilo by se to v pamětech šéfa generálního

---

²⁰⁹ Poměrně zajímavý byl vztah Františka Ferdinanda k bývalému místodržiteli v Českém království Františku knížeti Thun-Hohensteinovi. Přestože byli dlouholetými přáteli a jejich politické názory si v mnohém konvenovaly, nastaly mezi nimi nepřekonatelné rozpory prakticky ihned jmenování Thuna do funkce jeho nejvyššího hofmistra. Jestliže ještě v lednu 1896 arcivévoda František Ferdinand vyjádřil lítost nad Thunovou rezignací na místo místodržitele v Čechách pro neshody s vídeňskou vládou v čele s Badenim, o čtyři měsíce později pro něj neměl již žádné pochopení. Hraběti neustále dával najevo své nadřazené postavení, odmítal se s ním scházet a urážel ho. Záležitost se vyřešila krátké době pěti měsíců, kdy hrabě Thun odešel na dovolenou a tím de facto skončila jeho služba. (GALANDAUER, J: František kníže Thun, s. 99-111)

²¹⁰ VESELÝ, F.: Konopiště, s. 46

²¹¹ CHRAMOSTOVÁ, R.: Společenské a politické kontakty arcivévody Františka Ferdinanda d'Este se šlechtou v českých zemích, s. 148

²¹² CHRAMOSTOVÁ, R.: Příspěvek ke studiu životního stylu vysoké aristokracie, s. 165-166

²¹³ VELEK, L.: Ve službách „vysokého pána“ II, s. 222

²¹⁴ Tamtéž, s. 220-221

²¹⁵ Cit. dle: NĚMEC, V.: Vysoký pán Konopištský, s. 26

štábu Conrada von Hötzenhof, který tam naopak uvedl, že se kvůli své politice s arcivévodou rozešli a on právě v roce 1914 očekával své odvolání.²¹⁶ I Veselý uznával, že František Ferdinand nebyl nakloněn válečným řešením, ale nicméně vyjádřil poměrně nevěrohodnou hypotézu, že za příslib Vilémovy pomoci v záležitostech ohledně postavení morganatické manželky a potomků by následník rakousko-uherského trůnu mohl být ochoten souhlasit s německými plány.²¹⁷ Dnes v historické obci platí obecné přesvědčení, že zde žádná válka dojednána nikdy nebyla.²¹⁸

---

²¹⁶ PEKAŘ, J.: Omyly a nebezpečí pozemkové reformy, s. 64

²¹⁷ VESELÝ, F.: Konopiště a Hohenbergové, s. 18

²¹⁸ srov. WERSTADT, J.: Zápas Františka Ferdinanda o záchranu habsburské monarchie; srov. SKŘIVAN, A.: Der angebliche „Kriegsrat“ auf Konopischt, 12.-14. Juni 1914. In: Prague Papers on the History of International Relations, s. 517-520

Závěr

28. června 1914 se při návštěvě bosenského hlavního města Sarajeva stali jak následník trůnu, tak jeho žena oběťmi atentátu. Dvěma výstřely Gavriela Principa neskončil jen jejich život a práce na Konopišti, ale jejich smrt především posloužila jako záminka pro ultimátum vůči Srbsku, jehož nedodržení vedlo k první světové válce. Po atentátu na Františka Ferdinanda a jeho ženu během celého válečného konfliktu na Konopišti pobývali sirotci následníka trůnu, Sophie, Max a Ernst, pod dohledem své tety Jindřišky hraběnky Chotkové. Hohenbergové zde pobývali až do schválení zákona č. 354/1921 Sb., kterým se ve prospěch nově vzniknuvší republiky vyvlastňoval nejen veškerý habsburský majetek na území Československa. Na návrh kolektivu kolem dr. Theodora Bartoška²¹⁹ bylo do zákona jasně vneseno, že „statky a majetkem bývalé panovnické rodiny rakousko-uherské se rozumějí zejména také statky a majetek bývalého následníka trůnu Františka Ferdinanda Este a jeho potomků.“²²⁰ Jasnou definicí zákona se podle Františka Veselého měly eliminovat budoucí spory s habsburskou rodinou o majetek, čemuž odpovídalo finální znění § 3: „Statky a majetkem bývalé panovnické rodiny rakousko-uherské rozumějí se zejména statky a majetek: 1. posledního panovníka Karla a jeho manželky Zity; 2. jiných osob bývalé panovnické rodiny rakousko-uherské, zejména též bývalého následníka trůnu Františka Ferdinanda Este a jeho potomků; 3. c. a k. rodinného fondu; 4. statky a majetek stížené svěřenským svazkem korunního svěřenství císaře a krále Františka Josefa I. pro arciknížecí rod Habsbursko-Lotrinský.“²²¹ Podle platného československého práva nemohla být uznána platnost tzv. renunciace, kterou musel František Ferdinand podepsat před svým sňatkem s hraběnkou Chotkovou a ve které se vzdával veškerých práv pro svou ženu i jejich případné potomky, jelikož rodinný řád,²²² podle kterého potomci Františka Ferdinanda a vévodkyně Hohenbergové nebyli členy habsburského domu, byl tajný, nikde nezveřejněný a tím postrádal charakter platného zákona. Podle československé legislativy, která jako demokratická navíc ani neznala pojem nerovnorodého manželství, tedy byli Hohenbergové členy bývalé panovnické rodiny, a proto se vyvlastnění bez náhrady rovněž týkala i jejich velkostatků Konopiště a Chlum. Sourozenci opustili otcovo nejoblíbenější

²¹⁹ Poslanec Bartošek byl představitelem ateisticky zaměřené tzv. Volné myšlenky, kterou Josef Pekař ve svém díle *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy* označil za původkyni onoho dodatku.

²²⁰ Cit. dle: VESELÝ, F.: *Konopiště a Hohenbergové*, s. 31

²²¹ Portál veřejné správy [citováno 2013-04-29], dostupné z

<http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?page=0&idBiblio=2635&recShow=2&fulltext=&nr=354~2F1921&part=&name=&rpp=15#parCnt>

²²² K habsburskému „Císařskému rakouskému rodinnému řádu“ viz ŽUPANIČ, J.: *Habsburkové ve 20. století*. In: *Historický obzor* 2006, č. 1-2, s. 2-5

sídlo a dočasně se přestěhovali do Děčína ke svému strýci a poručíkovi Thun-Hohensteinovi.²²³ Sophie²²⁴ se zde v září 1920 provdala za Friedricha hraběte Nostitz-Rienecka, bratři Max²²⁵ a Ernst²²⁶ se odebrali na své rakouské statky.

Roku 1921 správa Konopiště přešla na ministerstvo zemědělství,²²⁷ které zámek i se zahradami zpřístupnilo veřejnosti, ale které také s konopišťským mobiliářem svévolně nakládalo a přemísťovalo jej.²²⁸ Během 2. světové války okolí Konopiště spadalo do výcvikového území SS,²²⁹ zámek byl na Heydrichův rozkaz užíván jako reprezentativní sídlo,²³⁰ část jeho inventáře nechal převézt na zámek Panenské Břežany, kde žila jeho rodina. Podobný osud postihnul i cenné sbírky, svatojiřské muzeum bylo přesunuto do baziliky sv. Jiřího na Hradčanech, cenné obrazy a sochy přesunula Zemská galerie „pod záminkou nutné restaurace“²³¹ do Prahy, estenskou sbírku zbraní nechali nacisté převézt do vznikajícího vojenskohistorického muzea wehrmachtu v Praze, než koncem války skončila spolu s ostatními vzácnými exempláři Hitlerových muzeí v salcburských dolech.²³² Valná část z odvezených exemplářů se na Konopiště po druhé světové válce zase vrátila, také díky odvážné činnosti kastelána Jana Postla, který v průběhu okupace zaznamenával každý kus, jenž nacisté ze zámku odvezli, a dokonce ty nejcennější před nimi ukryl.²³³ Ve druhé polovině dvacátého století se Konopiště opět zpřístupňovalo veřejnosti, podle dobových

---

²²³ Josef Pekař ve své knize *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy* uvedl, že si děti nesměly ze zámku odnést žádnou osobní památku na rodiče. S tím ale nesouhlasil František Veselý, který tvrdil, že, přestože jim byla při odjezdu kontrolována zavazadla, mohly si odnést vše, co bylo jejich osobním nebo rodinným majetkem. Lucie Tyrnerová se ve své diplomové práci o Žofii Chotkové nic méně přiklonila na Pekařovu stranu s poukázáním, že se na zámku dodnes nachází nespočet rodinných fotografií.

²²⁴ Po svatbě žila s rodinou na manželových statcích v Jindřichovicích a Sokolově či pražském paláci. Během druhé světové války padl její druhorozený syn Franz, v roce 1949 krátce před transportem ze zajateckého tábora u Charkova zemřel na tuberkulózu i prvorozený syn Erwein. Nostitz-Rieneckům bylo ještě v roce 1945 uděleno povolení vycestovat do Rakouska, kde nakonec v roce 1990 také dcera Františka Ferdinanda zemřela.

²²⁵ V červnu 1926 získal na vídeňské univerzitě doktorát z práv. Ještě téhož roku se oženil s Elisabeth hraběnkou Waldburg-Wolfeggovou, s níž měl šest synů. Rodina žila na zámku Artstetten. Po anšlusu Rakouska německou třetí říší byl Max i s bratrem Ernstem za protinacistickou činnost zatčeni a internováni v koncentračním táboře. Po propuštění zbytek války strávil pod dohledem na Artstetenu, kde až do roku 1960 vykonával funkci starosty města. Dva roky po rezignaci zemřel.

²²⁶ Stal se lesním inženýrem a žil na zámku Radmer. V roce 1936 se oženil s Marií Therese Woodovou. Stejně jako Max i Ernst se zapojil do monarchistického hnutí, za což oba skončili v Dachau, později byli převezeni do Flossenbürgu, Sachsenhausen-Oranienburgu, Ernst ještě do Buchenwaldu, odkud byl vážně nemocný propuštěn v roce 1943. Zbytek války strávil s rodinou ve Vídni. Zemřel v roce 1954.

²²⁷ MARTINCOVÁ, D., FRÍDL, J.: *Konopiště-sídlo následníka trůnu*, s. 35

²²⁸ Např. nábytek z pokojů dospívající Sophie byl převezen na Pražský hrad. In: MARTINCOVÁ, D., FRÍDL, J.: *Konopiště-sídlo následníka trůnu*, s. 24

²²⁹ Podobně jako zámek Vrchotovy Janovice, který byl vyvlastněn rodině Nádherných z Borutína.

²³⁰ Jídlna a k ní přiléhající místnosti měly sloužit pro ubytování obzvlášť významných hostů.

²³¹ Cit. dle.: MARTINCOVÁ, D., FRÍDL, J.: *Konopiště-sídlo následníka trůnu*, s. 23

²³² TYWONIAK, J.: *Konopiště*, nestránkováno

²³³ BROŽOVSKÝ, M.: *Konopiště*, s. 22-23

fotografií²³⁴ se reinstalovalo zařízení tak, jak stávalo za Františka Ferdinanda. Dnes je možné na státním zámku Konopiště zhlédnout tři návštěvnické okruhy v interiéru, muzeum sv. Jiří, střelnici a skleníky jako doplňkové.²³⁵

---

²³⁴ Především podle fotografií Rudolfa Bruner-Dvořáka, který zdokumentoval zařízení zámku na počátku 20. století.

²³⁵ Státní zámek Konopiště, dostupné z <http://www.zamek-konopiste.cz/>

Seznam pramenů a literatury

Prameny:

Archiv Pražského hradu (APH), Mockerova osobní pozůstalost, sign. T 37, č. 967-1002

Státní oblastní archiv v Praze (SOA), Sekretariát Františka Ferdinand d'Este

- Správa zámku Konopiště, karton 20
- Ústřední ředitelství hohensberských statků Benešov, kartony 11, 13, 34, 35, 37, 57

Národní památkový ústav (NPÚ), Územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, Konopiště, inv. č. 368

Literatura:

AICHELBURG, Wladimir: Erzherzog Franz Ferdinand und Artstetten. Wien 1986

BESTENREINEROVÁ, Erika: Zakázaná láska u císařského dvora. Praha 2012

BÍLEK, Tomáš V.: Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618. Praha 1882

BROŽOVSKÝ, Miroslav: Konopiště. Text pro průvodce. Praha 1981

BROŽOVSKÝ, Miroslav: Zámek Konopiště. Praha 1995

CLARY-ALDRINGEN, Alfons: Vůně vzpomínek. Kníže Clary-Aldringen vypráví o „starých zlatých časech“. Praha 2002

DURDÍK, Tomáš: Hrady kastelového typu 13. století ve střední Evropě. Praha 1998

DURDÍK, Tomáš: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha 2000

EISENMENGER, Victor: Erzherzog Franz Ferdinand. Seinem Andenken gewidmet von seinem Leibarzt. Wien 1930

FLEISSIGOVÁ, Lucie: Sňatek arcivévodky Františka Ferdinanda d'Este s hraběnkou Žofií Chotkovou a jeho ohlas na stránkách dobového tisku. Bakalářská práce PedF UK v Praze, 2009

GALANDAUER, Jan: Konopiště slovem i obrazem. Praha 1988

GALANDAUER, Jan: František Ferdinand d'Este. Praha, Svoboda-Libertas 1993

GALANDAUER, Jan: František Ferdinand d'Este. Havlíčkův Brod 1994

GALANDAUER, Jan: První sirotci velké války. In: Středočeský sborník historický 22-23, 1996/7, s. 111-120

GALANDAUER, Jan: František Ferdinand d'Este. Následník trůnu. Praha/Litomyšl 2000

GALANDAUER, Jan: Habsburk, nebo Hohenberg? Soudní dohra milostné aféry po 111 letech. In: Dějiny a současnost 2007, č. 7, s. 14-17

GALANDAUER, Jan: František kníže Thun, Místodržící českého království. Praha/Litomyšl 2007

- GRÖSSINGOVÁ, Sigrid-Maria: Lásky trůnu habsburského. Praha 2004. Kap. I ve smrti spolu. František Ferdinand a Žofie Chotková, s. 226-246
- HAMANNOVÁ, Brigitte: Habsburkové. Životopisná encyklopedie. Praha 2010
- HAMMONDOVÁ, Beate: Největší milostný příběh na dvoře habsburském. František Ferdinand a Žofie Chotková. Praha 2004
- HARONÍKOVÁ, Marcela: Habsburk a Konopiště. Závěrečná práce pomaturitního studia. Benešov 2001
- CHARVÁTOVÁ, Ema: Konopiště. Státní zámek a památky v okolí. Praha 1962
- CHRAMOSTOVÁ, Radka: Společenské a politické kontakty arcivévody Františka Ferdinand d'Este se šlechtou v českých zemích. In: Studie k sociálním dějinám 3(10), 1999, s. 145-156
- CHRAMOSTOVÁ, Radka: Příspěvek ke studiu životního stylu vysoké aristokracie. In: Slezský sborník 98, 2000, č. 3, s. 161-170
- CHROMÝ, Mojmír: František Ferdinand d'Este a Hohenbergové. In: Heraldická ročenka 1989, s. 5-28
- INDRA, Bořivoj: Tajemství paravánu následníka trůnu. Neznámá sbírka pohlednic vévody Františka Ferdinand z let 1896-1904. Praha 2004
- KÁRNÍK, Zdeněk: Konopiště. Praha 1980
- KAŠIČKA, F., LÍBAL, D., NOVOSADOVÁ, O. a STACH, E.: Zámek Konopiště, stavebně historický průzkum zámku. Textová část. Praha 1975
- KOUKLOVÁ, Hana: Zámek Konopiště – historie a jeho proměny v posledních letech. Neveklov 2003
- KUTHAN, Jiří: Aristokratická sídla období romantismu a historismu. Praha 2001
- KYNČL, Radko: Výtah s vodním pohonem na zámku Konopiště. In: Zprávy památkové péče 55, 1995, č. 2, s. 68-70
- LETOŠNÍKOVÁ, Ludiše: Konopiště. Praha 1963
- LOBKOWICZ, Erwein: Vzpomínky na monarchii. Praha 1997
- MAREŠ, Pavel: Vztahy mezi Benešovem a Konopištěm před 1. světovou válkou a během ní. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 38, 1998, s. 269-276
- MARTINCOVÁ, Dagmar - FRÍDL, Jan: Konopiště – sídlo následníka trůnu. (Reinstalace a expoziční záměry). In: Památky středních Čech 13, 1999, č. 1, s. 23-40
- MARTINCOVÁ, Dagmar: Svatojiřská sbírka Františka Ferdinanda d'Este na zámku Konopiště. In: Památky středních Čech 18, 2004, č. 2, s. 1-21
- MARTÍNEK, Miloslav: Krvavá cesta k Sarajevu. Praha 2009

- MENCLOVÁ, Dobroslava: České hrady. Praha 1972
- MERGL, Ladislav: Zámecká elektrárna na Konopišti. In: Zprávy památkové péče 55, 1995, č. 2, s. 62-67
- MIHOLA, Rudolf: Tajemství Konopiště. Benešov 2007
- NĚMEC, Vilém: Vysoký pán Konopišťský. Nelichotivý portrét následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este. Praha 2007
- PEKAŘ, Josef: Omyly a nebezpečí pozemkové reformy. Praha 1923
- PERNES, Jiří: O trůn a lásku. Dramatický život a smrt Františka Ferdinanda d'Este. Praha 2007
- PODLAHA, Antonín: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do konce XIX. století. XXXV. Politický okres Benešovský. Praha 1911
- SKŘIVAN, Aleš: Der angebliche „Kriegsrat“ auf Konopischt, 12.-14. Juni 1914. In: Prague Papers on the History of International Relations 2008, s. 517-520
- SOSNOSKY, Theodor von: Franz Ferdinand. Der Erzherzog-Thronfolger. München/Berlin 1929
- ŠACH, Jan: František Ferdinand d'Este – lovec a sběratel. In: Pocta Zdeňku Jelínkovi. Sborník k nedožitým 65. narozeninám PhDr. Zdeňka Jelínka CSc. (1936 – 1994). Kolín 2001, s. 198-205
- ŠOBÍŠEK, Jaroslav: Rychta Peceradská a hrady Zbořený Kostelec, Týnec nad Sázavou a Konopiště. Pecerady 1946
- TYRNEROVÁ, Lucie: Chotkové a Žofie Chotková. [diplomová práce] FF UK v Praze, 2011
- TYWONIAK, Jiří: Konopiště. Zámek a okolí. Praha 1984
- VELEK, Luboš: Ve službách „vysokého pána“. I. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 38, 1998, s. 221-244
- VELEK, Luboš: Ve službách „vysokého pána“. II. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 39, 1999, s. 211-235
- VESELÝ, František: Konopiště. Vzpomínky. Příspěvky k charakteristice. Praha 1921
- VESELÝ, František: Konopiště a Hohenbergové. Praha 1924
- VONDRUŠKA, Vlastimil: Významná sídla české šlechty. Praha: Albatros 2005. Kapitola Konopiště s. 114-133
- WEISSENSTEINER, Friedrich: František Ferdinand. Krůček od trůnu. Praha 2013
- WERSTADT, Jaroslav: Zápas Františka Ferdinanda o záchranu habsburské monarchie. (Přednášky přednesené 19.1.1957 a 20.2.1958 v Národním muzeu v Praze). Praha 1991

WINDER, Ludwig: Následník trůnu. Praha 1979

WINKELHOFEROVÁ, Martina: Šlechtictví zavazuje. Osudy žen v c. k. monarchii. Praha 2012

ŽUPANIČ, Jan: Habsburkové ve 20. století. In: Historický obzor 17, 2006, č. 1-2, s. 2-9

ŽUPANIČ, Jan: Hohenbergové. In: Heraldická ročenka 2007, s. 135-143

Seznam internetových zdrojů:

Státní zámek Konopiště: <http://www.zamek-konopiste.cz/>

Portál veřejné zprávy:

<http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?page=0&idBiblio=2635&recShow=2&fulltext=&nr=354~2F1921&part=&name=&rpp=15#parCnt>

Výtah s vodním pohonem na zámku Konopiště: <http://paternoster.archii.cz/konopiste-vodni-vytah.html>

Seznam obrazových příloh

Příloha č. 1: Plán muzea na Konopišti z roku 1894

Zdroj: APH, Mockerova osobní pozůstalost, sign. T37, č. 972

Příloha č. 2: Půdorys 1. patra zámku, údajně z roku 1903

Zdroj: NPÚ, Územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, Konopiště, inv. č. 368

Příloha č. 3: Půdorys 2. patra zámku, údajně z roku 1903

Zdroj: NPÚ, Územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, Konopiště, inv. č. 368

Příloha č. 4: Půdorys 1. patra Konopiště z roku 1911

Zdroj: Územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, Konopiště, inv. č. 368

Příloha č. 5: Konopiště za vlády Šternberků

Zdroj: <http://www.zamek-konopiste.cz/>

Příloha č. 6: Konopiště před přestavbou realizovanou za Františka Ferdinanda d'Este

Zdroj: GALANDAUER, Jan: František Ferdinand d'Este. Následník trůnu. Praha/Litomyšl 2000, s. 109

Příloha č. 7: Konopiště s hospodářskými budovami v podzámčí, stav před přestavbou

Zdroj: MIHOLA, Rudolf: Tajemství Konopiště. Benešov 2007, s. 26

Příloha č. 8: Konopiště s hospodářskými budovami před přestavbou

Zdroj: MIHOLA, Rudolf: Tajemství Konopiště. Benešov 2007, s. 42

Příloha č. 9: Konopiště před přestavbou, pohled na východní stranu ze zahrady

Zdroj: MIHOLA, Rudolf: Tajemství Konopiště. Benešov 2007, s. 43

Příloha č. 10: Konopiště před přestavbou, pohled ze zahrady

Zdroj: MIHOLA, Rudolf: Tajemství Konopiště. Benešov 2007, s. 43

Příloha č. 11: Konopiště dnes, pohled na vstup z východní strany

Zdroj: Osobní archiv autorky

Příloha č. 12: Konopiště dnes, pohled na jihozápadní věž a jižní fasádu zámku

Zdroj: Osobní fond autorky

Příloha č. 13: František Ferdinand s jedním ze svých dětí

Zdroj: GALANDAUER, Jan: František Ferdinand d'Este. Následník trůnu. Praha/Litomyšl 2000, s. 92

Příloha č. 14: Žofie hraběnka Chotková

Zdroj: MIHOLA, Rudolf: Tajemství Konopiště. Benešov 2007, s. 15

Příloha č. 15: František Ferdinand d'Este

Zdroj: <http://forum.alexanderpalace.org/index.php?topic=649.195>

Příloha č. 16: Rodina Františka Ferdinanda pohromadě.

Zdroj: <http://forum.alexanderpalace.org/index.php?topic=649.195>

Příloha č. 17: Společnost při lovu na Konopišti

Zdroj: MIHOLA, Rudolf: Tajemství Konopiště. Benešov 2007, s. 84